TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI: 42
TEMMUZ 1967
125 KURUŞ

DİYARBAKIR KALESİNİN URFA KAPISINDAN MOTİFLER

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A. Ş.

(Basın : 10484 - A - 20105) Tarih — 265

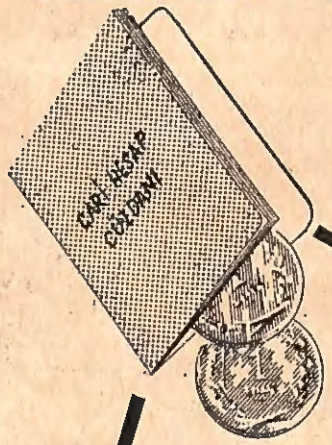

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

%6,5 kadar faiz

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

(Basın : 10645 - A - 20139) Tarih — 266

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 42 TEMMUZ 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Bir heyecanın ümidi

BİRİNCİ Dünya Savaşından mağlûp ve ümitsiz çıkan İmparatorluğumuzun vatan içindeki unutulmaz hâilesi, MALTA SÜRGÜNLERİ idi : Çünkü, vatandan uzaklaştırılması istenen şahsiyetleri düşmanlarımız değil, Saray ve Bab-ı Âli tayin etmişti.

Üstad Süleyman Nazif'in Malta'daki hayatı, tezadlar manzûmesi içinde geçmişti. MALTA'dan vatana, sağ dönemiyeceğine inanıyordu. Kalem hayatı, Türklüğün SON' unun geldiğine ve bu uğurda herşeyi yaptıklarına inananları öylesine hiddetlendiriyordu ki, sahte Fransız Don-Kişot'u Franşe Desperey'in Taraskonlu Tartaren'i güldüren kılık ve kafa içinde Beyoğlu caddelerinden geçişinin ferdâsında HADİSAT gazetesinde yazdığı o unutulmaz KARA BİR GÜN yazısının tercüme edilmiş kupürü, Malta'nın askerî valisi Maréşal Mitven'in önünde idi. Babası Kırım savaşında Osmanlılar safında ölmüş bu ihtiyar asker, karşısındakine biraz hayret, fakat daha çok hayranlık ile bakmış da :

"— Bunu nasıl yazabildiniz?" demişti.

Fakat Süleyman Nazif'in asıl hayretdeğer tarafı, o ümitsiz ve kara günlerde, SON NEFESİMLE HASBÜHÂL şiiridir.

Geleceğe ümitli idi. Neden? Çünkü gelecek nesillerin millî tarihlerine bağlı kalacağına inanıyordu. MALTA'da öleceğine ve Turgutların burçları önünde Sen-Jan şövalyelerini dize getirdikleri topraklarda gömüleceğine kaani idi. Ne ziyanı vardı bu ayrılışın?.. MİLLET'i yaşıyacaktı :

Efrâda fenâ olsa da âlemde mukadder,
Milletleri öldürmiyecek hâlik-i ekber
Ruhum benim oldukça imânımla beraber
Üçyüz sene, dörtyüz sene, beşyüz sene bekler!..

Fakat bu ümitli bekleyişin de TEK ŞARTI vardı : Geçmişi unutmamak!.. Ne güzel söyler :

Meyyâl-i zevâl olsa da tarihim, ufuklar
Geçmişlerin enkaz-ı girîzanını saklar,
Evlâdımı ecdadıma bîgâne görürsem
Ruhum ebediyette kalır ebkem-i mâtem.

Geliniz şimdi, acı muhasebeyi yapalım ve kalabilmişse şayet hicâb duygularımızın feverân edecek tazyiki altında eğilsin başımız: Elinizdeki dergi, bugün, otuz iki milyonluk Türkiye Cumhuriyetinde şekle ve zâhire hayatını bağlamamış biricik "TARİH MECMUASI" dır: Beş bin basıyor ve — emin olunuz!.. — Süleyman Nazif'in ümidi üzerine kara bir perde gibi inmemek vefasının şuuru ile yaşama savaşına devam ediyor !

Boşlukda böylesine yok olmanın uçurumunda iken başkaca tehlike arıyan gaflet, gözyaşına değil uyarmıya bile değmez!.. — K u t a y .

Yadırganmıyan düşmanın kolladığı gün : 2 Temmuz 1917

YUNANİSTAN'IN İMPARATORLUĞUMUZA SON HARP İLÂNI

Yazan : Cemal KUTAY

1917 başlarında Talât Paşa, sadece, Said Halim Paşadan boşalan makamın sahibi olarak Sadrazam değildi: Sait Halim Paşa, Sadaret makamına geldiği zaman, Hariciye Nezaretini de uhdesinde bulundurmayı şart koşmuştu: Fransızca hazırladığı yazılara MEHMET SAİD, Osmanlıca olanlara SAİD HALİM, Arapçalara MEHMET SAİD HALİM olarak imza koyacak kadar hayatının çeşitli safhalarına hâkim olan o ufak tefek zatın yerine, dolgun vücudüyle oturan Talât Paşa, kısa zamanda selefine hak vermişti: Ölüm - Kalım savaşına girmiş ülkelerde iktidar kudreti, ne kadar yakın ve dost olursa olsun, başka ellere bırakılamaz, bölünemezdi. Nitekim Said Halim Paşanın Hariciye Nazırlığını elinde tutmasına mukabil, Talât Paşa da Dahiliye Nazırlığını bırakmadı ve bir gün geldi, hem Maliye Nazır Vekili, hem Hariciye Nazır Vekili de oldu!

Ve, işte bu buhran günleri içinde Cenevre'de, şeklen tedaviye giden, fakat gerçekte, Harbin dışında kalabilmiş sayılı ülkelerden birisi olan İsviçre'den, Bab-ı Âliye **gerçek haberler** ulaştırmaya günlerini vakfetmiş olan eski Atina Büyükelçimiz Galib Kemalî Beyden, Bern sefaretimizin kuryesi ile bir haber geldi: Yunanistan, bizim de safında dövüştüğümüz merkezî devletler aleyhine harbe girme kararını vermişti!..

Talât Paşa, Galib Kemalî Beyin değerini, hariciyedeki kıymetini ve Avrupanın her yerindeki dost muhitini çok iyi biliyordu. Balkan Harbinin çıkış yıllarını içinde Atina'da Osmanlı devletini temsil eden Galib Kemalî Beyin tavsiyeleri yerine getirilmiş olsa idi Atina, gerçekten savaşın dışında kalacaktı. Çünkü Atina, Sofya'nın kendi aleyhine genişlemesini, bilhassa, Dedeağacı alarak Akdenize inmesini, Selânik'in günün birinde elinden çıkış hadisesi halinde görüyordu. Galib Kemalî Bey, Nur-u Osmaniye'deki merkez-i umumî'nin duvarları arasında, akla, mantığa, kuvvete, hatta dünya muvazenesine dayanmıyan o garip, o tehlikeli emperyalizm akımının memleketin başına neler getirebileceğini görecek kadar basireti olan insandı: Bab-ı Âliyi uyarmıya çok çalışmış, bu yüzden Hariciye Nazırı Nail Beyle, daha sonra da Rıfat Paşa ile çatışmış, Büyük Kabine zamanında Gazi Ahmet Muhtar Paşaya o meşhur açık mektubu neşretmiş ve bunların elemi içinde köşesine çekilmişti. Talât Paşa, sözü yerine getirilen TEK ŞAHSİYET

KİLİSE **Daima kilise... 1826 yı hazırlıyan Ortodoks kilisesi idi. 1897 yi papazlar ilân etti. 1917 de yukarıdaki klişede görülen manzara ile köy köy dolaştılar. 1919 da Konstantin'in önünde yine papazlar yürüyordu. Yunanistan 1967 de de, dünya yüzünde son Teokratik devletlerden birisidir ve hâlinden hiç de şikâyetçi görünmüyor. Çünkü Ortodoks kilisesi olmasaydı, ne Slavlık, ne Rumluk kalacaktı. Bunu biliyorlar.**

oluşunun ilk günlerinde, Galib Kemalî Beyi şeklî sıhhî sebeplerle, aslında şahsî mümessili olarak İsviçre'ye göndermişti. Bern sefaretimizin kuryesi ile Sadrazamın şahsına "mahrem haberler" ini ileten Galib Kemalî Bey, Londra ve Petersburg'un tazyiklerine mukavemet edemiyen Yunanistan'ın, Kral'ın karşı koymasına rağmen, İtilâf Devletleri safında harbe girmiye hazırlandığını ve Fransız generali Saray'ın, Selânike yapılacak ihracın kara kuvvetlerine kumanda etmesi için müttefik âlî kumanda heyeti tarafından karar alındığını bildiriyordu.

SOFYAYI İKAZ EDİYORUZ

Talât Paşa, sıhhatine güvendiği haberi, doğruca Enver Paşaya iletti: Başkumandanlığın, Yunanistan'ın savaşa girmesi karşısında alması gereken tedbirleri elbet de vardı. Erkân-ı Harbiyemiz, Balkan cephesini hayatî bağlarla ilgilendiren Yunan durumunu hassasiyetle takip ediyor, Yunan sınırı üzerinde iki tümeni seferber ve alarm halinde tutuyordu. Merkezî devletlerle Bulgaristan - Sırbıstan - Macaristan - Avusturya - Almanya yolunun açık olması, Yunanistan'ın harbe girmesini daha fazla denizlerde etkisi olacak hadiselere doğru yöneltiyordu. Denizlere hâkim olan müttefiklerin ise Selânike ihraç yapmaları, Çanakkale başarısızlığından sonra, hemen hemen, tek ümid olmuştu.

Hadise ile bilhassa Bulgarlar alâkalı idiler: Çar Ferdinand'ın, Alman İmparatoru Vilhelm'in tesiri ile harbe girmesi, Bulgaristan'da Stambolisky taraftarlarının mukavemeti ile karşılanmıştı. Onlar, Yunanistan'ın aleyhlerine harbe girmesi halinde Bulgar kuvvetlerinin Rus cephesindeki mevkilerinin sarsılacağı ve bir kısmının geri çekilme mecburiyeti ile gün geçtikçe ağırlaşan durumun askerî hezimete dönmesinden endişeli idiler. Bulgar politikasının istikametlerini çok iyi bilen Talât Paşa, aldığı haberi General Savof'a bildirmiş ve meseleyi müzakere etmek üzere görüşme teklif etmişti. Sofya bu teklifi kabul etmiş, Mahmut Kâmil Paşanın riyasetindeki Osmanlı heyeti ile general Savof'un başkanlığındaki Bulgar heyeti Edirne'de buluşmuşlardı. Sansür'ün sızdırılmaması için hassas bir itina gösterdiği müzakereler sonunda bizim Başkumandanlığımız şu acı neticeye vardı: Sofya, kendisine hâs olan kaypaklıkla, harbin dışına çıkmak istiyordu ve Atina'nın düşmanlarımız safında harbe girmesini gayesi için en elverişli fırsat sayacaktı. Netice, Berlin'e bildirildiği zaman bomba tesiri yaptı: Çünkü, Yunan Kraliçesi Sofi, Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'in kız kardeşi ve Yunan Hanedanı, Alman Hohenzollern Hanedanının bir kolu idi. Berlin, daha savaşın başlamasından önce, Atina'yı bu kanaldan elde tutmak için büyük siyasî gayret sarfetmiş, menfi bir sürprizi imkânsız görecek kadar da sonuçlara inanmıştı. Alman kaynaklarının yaptığı acele olduğu kadar asabî araştırma, Galib Kemalî Beyin **tam mihverinden** aldığı haberin doğruluğunu ortaya koydu: Yunanistan, Birinci Dünya Harbinin üçüncü senesinde, İtilâf Devletleri safında harbe katılma hazırlığında idi.

Nitekim haziran 1917 sonunda, İngiliz Bahriye Birinci Lord'u ve Çanakkale seferlerinin asıl hazırlayıcısı Vinston Çorçil'in merasimsiz ve habersiz Atina'ya geldiği öğrenildi.

İtilâf Devletlerinin denizlerdeki hâkimiyeti, kaderini her bakımdan denizlere bağlamış Yunanistan için Kralın ve Sarayın Berlin lehindeki kesin durumuna rağmen, Yunan Ordusunu Londra - Petersburg - Paris mihverine bağlamanın zaruretini her an daha ağır basan akıl yolu olarak ortaya koyarken, asıl gizli düşünce, daha Etniki - Eterya'nın doğuş günlerinde her Yunanlının büyük rüyası olan Megalo - İdea'nın söylenilmiyen hırsı, başta kilise olarak, Yunanistan'ı idare eden kuvvetlerin müşterek mefkûresi halinde Atina'nın siyasetine hâkim oldu: Çorçil'in Atina'ya gelişi, bu gizli rüyanın hakikat safhasına geçebilmesi için İngiltere'den teminat ve vaad almayı mükemmel vesile teşkil etti: Yunanistan'ın Anadoluyu istilâ planı, işte bu günlerde, 1917 senesinin haziran ayı sonlarında Londra ile Atina arasında geleceğin temel hadisesi olarak ortaya atıldı.

Kral Yorgi (Ki, tarihler bu dönme **Rum'un adını JORJ olarak kaydederler.**

Ortodoksluğu kabul ederken adını YORGİ olarak tescil ettirmişti!) ve bilhassa Kraliçe Sofi, Almanya'ya karşı savaşa girmenin kendileri için imkânsızlığı önünde bir de mazeret buldular: Tahtı, veliahd Konstantin'e terkedeceklerdi!

İTALYA DA DİRENİYOR !

Atina'nın kararı, müttefik merkezlerinde malûm olunca, sahneye yeni bir devlet daha çıktı: Yunanistan'ın Ege denizindeki sahasını Akdeniz'e doğru genişletmesinden kaygılanan ve bu genişlemeyi önlemek için, Almanya'nın ittifakını terkederek İtilâf Devletleri safında harbe girmiş olan İtalya!..

Roma, Çorçil'in Atina seyahatinin sulh masasında Yunanistan'a yapılacak tâvizler ve kazançlar karşısında onu bir an evvel savaşa sokmayı hedef tuttuğunu biliyordu. Bu tâvizler ve vaadler arasında, Rodos da dahil olarak on iki ada, KIBRIS ve daha fazlası olarak da Anadolunun Ege sahilleri vardı Nitekim 1919 daki **Anadolu Macerası,** işte bu ihtiras günlerinin meyvesi oldu.

İtalya, Londra, Petersburg ve Paris'ten, durumu sordu: İtilâf Devletleri için Akdenizde vukua gelebilecek bir muvazenesizliğin tesiri derin olacaktı. Bu sebeple, Sen - Jan - O - Moryen'de, dört müttefik toplandı. Rusya'daki iç karışıklıklar ve artık elle tutulur hale gelen Bolşevik tahrikleri ile Çarlık kendi başının derdine düşmüştü: Fakat Paris ve Londra, Roma'ya yeni tâvizler verdiler: Türkiye'nin Akdeniz kıyılarını!.. Antalya'dan Konya'ya kadar olan saha **İtalyan nüfuz bölgesi** olarak kabulleniliyordu.

İtalyan Hariciye Nazırı Orlando'nun, daha sonra, o meşhur prensiplerini dünyaya kabul ettirmek için Vaşington'dan Paris'e geldiği zaman, Amerikan başkanı Wilson'la yaptığı kavganın sebebi, Atina'ya verilen tâvizlerin, İtalya'nın Akdenizdeki haklarıyla bağdaşamıyacağı iddiası idi. Nitekim, Uşi anlaşması ile İtalya'ya bırakılmış olan On İki Ada, Yunanistan'ın savaşa girmesi karşılığı olarak terkedildiği anlaşıldığı zaman, Roma bu hareketi ihanet saydı ve kuvvetlendiğini gördüğü anda Türk milletinin kurtuluş savaşına müzahir oldu.

Çorçil'in Atina'ya gelişi, Giridli bir asî ailenin şakî ve câni çocuğu olarak, haydutluk devresinden, ülkesinin kaderine hâkim politika şahsiyeti olmasına, kudret ve felâket bölümlerinin her safhasında Londra'nın sevdiği, saydığı, hatta meselâ Loyt Corc'un garip, şahsiyetinde büyülenmiş tâbi haline düştüğü, Türkler için unutulmaz kişi olan Elefterios Venizelos, işte 1917 yılı haziran sonunda (sıhhî sebeplerle) tahtından feragat eden Kral'ın Atina'dan ayrılışını ve İsviçre'ye gidişini takip eden günde iktidara geliyordu...

İzin verirseniz bir hatıramı anlatayım: Bu Venizelos'un bir oğlu vardı. Sofokles Venizelos... 1919 on beş mayısında Yunanlılar, ırklarına has kahbelik ve nâmerdlik içinde İzmir'e ayak bastıkları zaman, Efzun alaylarına kumanda eden Paraskevopulos'un şifre zabitliğini yapıyordu Venizelos'un oğlu... Rütbesi de mülâzımdı. Yani teğmen... Daha sonra bu Palikarya, Bursa'ya gitmiş, Orhan Gazi'nin kabrine ayağını koyarak fotoğraf çektirmişti. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın o içli "DAYANMA" şiiri, bu küstah, alçak, tarihe saygısız, yiğitlik duygusundan mahrum serserinin utanmazlığı üzerine yazılmıştı.

İşte bu Sofokles Venizelos, 1954 de, İstanbul'a "DOSTLUK" ziyareti yapan, bugünkü Yunan Kralı İkinci Konstantin'in babası Pol **(Pavlos)** ve bugünkü Ana Kraliçe Frederika ile birlikte, Hariciye Nazırı olarak memleketimize gelmişti. Onunla görüşen genç bir Millet vekili, kendisinin samimî ve gönülden Türk dostluğundan bahsediyordu. Öylesine inançlı idi ki, Sofokles Venizelos'un kendisine şunları söylediğini anlattı :

"— Bu güzel ülkeye ilk fırsatta bir daha gelmek ve kalmak isterim..." demiş.

"— Ya... dedim.. **Size daha önce de bu topraklara bir daha çıkmamak üzere geldiğini söylemedi mi?"**

Şaşırmıştı... Kendisine, Orhan Gazi'nin mukaddes kabri üzerindeki küstah ve hayâsız macerasını anlattım ve şunu da ilâve ettim :

"— Siz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İşleri Komüsyonunda âzasınız. Siyasal Bilgiler mezunusunuz. Bizde mebusluk vazifesi çeşitli sebeplerle so-

1917 senesi 2 temmuz harp ilânından sonra, Yunan Kralı Yorgi (Jorj), İtilâf Devletleri Balkan Cephesi Başkumandanı Mareşal Franşe Desperey'le, Selânik'deki müttefik karargâhında.

na erenler arasında Hariciyeyi tercih edenler de olur. Belki Siz de bunlar arasında olur, Atina'ya da büyükelçi gidersiniz. O zaman yine bu Sofokles Venizelos Hariciye Nazırı ise, anlatacakları hikâyeler arasında, şu hakiki safhanın unutulmaz hatırası hafızanızda yer tutmuş olursa, bu ülkeyi yeni bir gaflete kurban etmenin sorumluluğu İnşaallah omuzlarında olmaz..."

YADIRGANMIYAN YENİ DÜŞMAN

Yunanistan, kolladığı en elverişli tarihin 1917 senesinin yaz ayları içinde olduğuna kani olarak, 2 temmuz 1917 pazar günü, Osmanlı İmparatorluğumuza harp ilân etti: Böylece, üç yıl "ŞEKLEN" tarafsız kalmış olan Atina, sonsuz ihtirasını tatmin edebilecek en elverişli şartlara kavuşmuş olmanın inancı içinde maskesini düşürdü. Asıl ibretle hatırlanmıya değer safha şudur ki, benzer hareketlere baş vuranlar önce müttefikimiz Almanya'ya harp ilân ettikleri halde, Atina, önce bize dişlerini gösterdi, sonra Bulgarlara, en nihayet Almanlara...

Dokuz cephede dövüşürken şimdi buna ONUNCUSU katılıyordu.

Asıl dikkatdeğer odur ki, Yunanlılar, 1919 senesi on beş mayısında İzmir'i işgal ederlerken, yeni bir harp ilânına lüzum görmiyeceklerdir. Çünkü **harp hâli** devam ediyordu. Böylelikle bilinmelidir ki, 2 temmuz 1917 de ilân edilmiş savaş, 9 eylül 1922 de Palikarya sürülerinin kordonboyunda insanlığın yüzkarası encâm ve macera içinde def'olup yıkılmalarına kadar BEŞ YIL İKİ AY sürmüştür.

Aradan 784 yıl geçmesine rağmen en küçük bir aşınma göstermiyen ve mart ayında meçhul eller tarafından madenî yataklarından biri sökülüp götürülen Diyarbakır kalesinin Urfa kapısı, kitabesi ve Artukoğullarının kartal arması.

Asırlara hükmeden şaheser

URFA KAPISI ve HAZİN AKIBETİ

Yazan : Nazmi SEVGEN

Anadolu kalelerinin kapıları arasında, Diyarbakır'ın Urfa kapısiyle Van - Başkale yolu üzerindeki Hoşap kalesi kapısını defalarca vecid ve hayranlık içinde seyretmiş, çeşitli resimlerini çekmişimdir. Her ikisi de Türk yapı ve sanatının birer şaheseridir.

1967 yılı Mart ayının ilk haftasında, hayranı olduğum Urfa kapısı hâince bir tecavüze maruz kalmıştır. Tecavüzün taşıdığı mana ve ehemmiyet beni, Türk sanat eserlerine karşı yıllardanberi devam eden malunâne tecavüzlere karşı alâkalıları, tarih ve sanatseverleri uyarmak, memleketin bu nâdide eserleri üzerinde hassasiyetle durmaya çağırmak maksadiyle bu satırları karalamaya ve dertlerimi dökmeye sevketti.

Diyarbakır kalesinin, "Dağ - Harput", "Yeni - Şat - Dicle", "Rum (Anadolu) - Urfa", "Mardin" isimlerinde dört büyük kapısı vardır. Bunlardan başka daha birkaç ufak kapısı varsa da, diğerleri kadar ehemmiyeti haiz değildir. İçkale'nin Dicle'ye açılan "Uğrunkapı - Gizli kapı" sı bunlardan biridir.

Ana kapılar, demir kanatlı, büyük ve tarihî kıymeti haiz eserlerdir. Yakın tarihe kadar, ana kapılar güneş batmadan kapanır, gün ışıdıktan sonra açılırdı. Kapılar kapanacağı zaman, belediye tarafından tayin edilmiş münadiler, en yakın burcun üzerine çıkarak, halka kapıların kapanmak üzere olduğunu bildirirlerdi. Kapılar kapandıktan sonra şehre gelen kervanlar, yolcular Mardin, Urfa, Yeni ve Dağ kapıları civarında inşa edilmiş kervansaraylarda geceler, şehre girmek için sabah olmasını beklerlerdi. Mardin kapısındaki kervansaray, 1940 yılına kadar sağlamdı. Bu han, arasıra zuhur eden kolera gibi salgın hastalıklarda ve Birinci Dünya Harbi sırasında karantine merkezi olarak kullanılmıştır. Diyarbakır - Mardin yolunun genişletilmesi sırasında yıkılan kervansarayın tarihî değeri vardı. Urfa kapısındaki kervansaray, Sarı-kız denilen mevkide idi. 1 - 2 metre yüksekliğindeki kalıntıları, son zamanlarda istasyon caddesinin açılması münasebetiyle tamamen ortadan kalkmıştır. Diğer kapılardaki kervansaraylardan bugün bir nişâne dahi yoktur.

784 YILLIK KAPI

Kalenin batısındaki Urfa kapısı, tarih ve sanat bakımından ayrı bir hususiyet taşımaktadır. Artukoğulları'nın armasını ihtiva eden kitâbeden anladığımıza göre, kapı Artukoğuları'nın Sökmenî şubesi (1098 - 1231) emîrlerinden Melik Nûreddin Mehmed (1176 - 1185) zamanında inşa edilmiştir. Melik Mehmed'in şeceresi şöyledir : Emîr Muînuddevle Sökmen Bey I (1098-1105), Emîr İbrahim Bey (1105 - 1109), Melik Rükneddin Davud (1109 - 1144), Melik Fahreddin Kara - Arslan (1144 - 1174). Kitâbe sahibi Melik Nûreddin Mehmed, Kara - Arslan'ın oğludur. Buna göre kapı ve kitâbe 784 yıllıktır.

Kitâbenin metni şöyledir :

Besmele.. Nasr-un min-Allahi ve fethun karîb li-mevlânâ'l-melik'ül - âlem'-ül - âdil'ül müeyyed'ül - muzaffer'ül - mansûr nur'üd - dünya ve'd-din zâhir'-ül - İslâm nâsir'ül - İslâm nâsir'ül mucir'ül-enâm behâ'üd - devlet emîn'ül - millet celâl'ül - ümmet iftihâr'ül - mülûk ve's-selâtin kami'ül - kefereti vel - müşrikîn kahir'ül - ilhad ve'l - mütemerridîn zâimû cüyûş'il - müslimîn nâsir'ül - mücahidîn felek'ül - mâali zühr'-ül - hilâfet pehlivân-i cihân hüsrev-i İran Melik'ül - ümerâ İnanc Beygo kutluğ Beğ Ebi'l-feth Mehmed bin Kara - Arslan bin Davud bin Sökmen bin Artuk nâsîru emir'il-müminîn ve zâlike fi sene tis'a ve sebîn ve hamse mie (H. 579).

Türkçesi de şu mealdedir :

Âlim, âdil, İlâhî yardım gören, muzaffer, dünya ve dinin nuru, İslâm'ın yardımcısı, İslâmiyetin koruyucusu, İman'ın desteği ve arkası, halkın hamisi, devletin süsü, milletin emini, ümmetin heybeti, meliklerin, sultanların öğüncü, kâfir ve müşriklerin kökünün kazıyıcısı, mülhid ve âsilerin kahredicisi, İslâm orduları kumandanı, mücahitlerin nusret edicisi, ululuk feleği, hilâfetin gereğinde kurtarıcısı, cihan pehlivanı, İran güneşi, müminlerin yardımına koşan emîrler meliki Artuk oğlu Sökmen'in oğlu Davud'un oğlu, Kara - Arslan'ın oğlu Melik efendimiz fethler babası İnanc Beygo Kutluğ Beğ Mehmed'e Allahtan nusret ve yakın futuhât olsun. Sene 579 (M. 1183).

Urfa kapısının üzerinde bulunan Artukoğullarına ait kartal arması.

URFA KAPISININ MADENÎ YATAĞI NASIL SÖKÜLDÜ ?

Urfa kapısının birer ton ağırlığındaki demir kanatları, resimde de görüldüğü gibi koç - başlı çivilerle süslüdür. Anadolu'da, Akkoyunlular'ın bulundukları bölgelerde tesadüf ettiğimiz koyun ve at motifli mezar taşlariyle (1) bu kapıda görülen koç - başlı çivileri birlikte mütalâa etmek lâzımdır.

Urfa kapısı kanatları, zemine gömülmüş 30 - 40 santimetre kalınlığında tunç renkli, fakat mahiyeti bilinmeyen bir madenî yatak üzerine oturtulmuştur. 784 yıldanberi madenî yatak üzerinde açılıp kapanan ağır kanatlar, Diyarbakır'lıların ökçe dedikleri yatakları asla aşındırmamış, yüzyıllar boyu hiç bir aşıntı ve genişleme göstermemiş, laçka olmamıştır.

15 yıldanberi birçok arkeoloğ ve diğer alâkalıların merak ve tecessüsünü mucip olan bu mukavemetli madenin mahiyetini anlamak sevdası, nihayet bu güzel ve nâdide eserin başına bir felâket getirmiştir. Diyarbakır'lı bir dostum, ingilizce bir rehberde, kapı ayaklarının mahiyeti meçhul gayet sert bir madenden yapıldığına dair bir kayıt gördüğünü söylemişti bana. Dostumla beraber, Tunel civarında ve Yüksekkaldırım'daki eski kitapçılarda ingilizce rehberi aradık, bulamadık.

Hâin ve nâmerd eller, 1967 mart ayının ilk haftasında bir gece, bir gece içerisinde, tonlarca ağırlıkta olan kapının bir kanadını yere yatırmışlar, kanadı hey'etiyle götürmeye muvaffak olamayınca, asıl merak ve tecessüsü celbeden 45 kilo ağırlığındaki madenî yatak levhalarından yalnız birini söküp almışlardır.

Hâinâne teşebbüs, gayet iyi hazırlanmış bir plâna göre yapılmıştır. Yanaştırılan vasıtaların motor gürültüleri arasında bir tonluk kapı kanadı, getirilen vinçle askıya alınmış, ondan sonra madenî yatak, teknik usül ve vasıtalarla yerinden sökülmüştür. Bu ameliyenin, kapının birkaç metre yakınında bulunan bakkalın dükkân ve evinden görülüp işitilmemesi, bekçi ve saire gibi vazifelilerin haberdar olamamaları gibi haller, halkın şüphe ve hayretini mucip olmuştur. Vinçle ve motorlu vasıtalarla techiz edilmiş olan mütecavizler kimlerdir, vasıtaları kimler temin etmiştir, yağdan kıl çekercesine 45 kilo ağırlığındaki madenî levhanın yerden çıkarılmasını sağlayan eller kimlerin elidir, hadiseyi ihzar ve idare edenler kimlerdir, maksatları nedir?.. İşte, beynimizde dolaşan bir sürü istifham...

BEKLENEN VAZİFE

Valilikçe yapılan tahkikatın verdiği neticeyi bilemiyoruz. Fakat öğrendiğimize göre, bu caniyâne işte bir yabancı parmağı bulunması ihtimal dahilindedir. Muhakkak ki Diyarbakır valiliği bir ip ucu bulmuş, icabını yapmıştır. Mahallinden aldığımız en son habere göre, diğer kanadın madenî yatağı, Müze müdürlüğünce söktürülüp muhafaza altına alınmış, her iki kanat, yeni yapılan demir yataklar üzerinde yerlerine konulmuştur. Bu suretle tarihî ve kıymetli kapının yeni bir tecavüze uğranmaması önlenmiş bulunmaktadır. Fakat şimdi de endişemiz, koç - başlı çiviler üzerindedir. Allah onları ve kitâbe ile armayı korusun. Duadan başka elimizden bir şey gelmemektedir.

Melun hadise, bu gibi antik, tarihî ve millî eserleri korumakla vazifeli olanları acaba harekete sevk edebilecek midir?.. Hemen hergün gazetelerde tesadüf ettiğimiz antik ve tarihî eserlerin çalınıp memleket dışına çıkarılması gibi hadiselerin önüne geçilebilecek midir?.. Bu satırları yazarken teessür ve heyecandan ne diyeceğimizi bilemiyoruz. Güzel Urfa kapımızın 784 yıllık tunç yatağı, acaba şimdi hangi yâd illerdedir?.. Derin düşünelim ve ibret gözümüzü açalım.

NOT :

2 mayıs 1967 günü Diyarbakır'a gelen profesör ve ilim adamlarından mürekkep 43 kişilik bir Alman hey'eti, Diyarbakır surlarının yükseklik ve kalınlığı derecesinde dünyada bir ikinci kale daha mevcut olmadığını söylemiş, hayranlıklarını beyan etmişlerdir. Görsünler, hayran olsunlar, fakat ilişmesinler bu güzel şeylere...

---

(1) **Bk. Nazmi Sevgen, "Anadolu'da koyun ve at motifli mezar taşları", Tarih Dünyası, Sayı 8, Ağustos 1950.**

Batı egemenliğinde son Türk kavgası

VİYANA KAPILARINDAN DÖNÜŞ

Yazan : M. Şevki YAZMAN

Sultan Dördüncü Mehmet.
(Viyana muhasarası kendisi için sürpriz olmuştu...)

8 Temmuz 1683 sabahı korku içinde olan Viyanalılar, gözlerini açıp Viyana ormanlarının şehre en yakın ve yüksek tepesi olan Kahlenberg üzerindeki mamanastırın koyu bir duman içinde yandığını gördükleri zaman, felâketin gelip çattığını ve haftalardan beri korktukları Osmanlı Ordusunun bu müstahkem şehri muhasaraya başladığını anlamışlardı. O vakte kadar Osmanlı saldırısının aşağı mıntıkalarda, Tuna kenarındaki Raab kalesi (Yanıkkale) veya Komorn kalesi önünde duracağını ümit etmişlerdi.

Viyana muhasarası bizzat Sultan Dördüncü Mehmet için de bugünlerde bir sürpriz olmuştu. Harpten bıkmış ve yılmış olan padişah, Viyana üzerine sefer yapmağa taraftar değildi. Ona, mütemadiyen Kanunî zamanında zaptedilen ve sonra bir hile ile elimizden alınan Yanıkkale'nin zaptının, devletin namusu için elzem olduğu söyleniyordu. Sultan Dördüncü Mehmet, bütün yeniçerilerin burayı almak istedikleri öne sürülerek sefere zorlanmış ve Belgrad'a kadar bu niyetle gelmişti. Orada rahatına düşkün padişahın zayıf tarafını bilen sadrazam :

"— Padişahım... Siz mübarek vücudunuzu zahmete sokmayın, burada kalın, zevk-ü safanıza bakın, biz düşman tarafından elimizden alınmış olan Yanıkkale'nin geri alınmasını başarırız" demiş, padişah bu teklifi cana minnet bilerek orada kalmış, fakat bir müddet sonra ordu Viyana önlerine varınca, sadrazamın gönderdiği haberciden ordunun Beç (Viyana) önüne ulaştığını duyunca, birdenbire kızıp Ağaya çıkışmış :

"— Sefer Yanıkkale üzerine yapılıyordu. Dilde Beç yoktu. Paşa acep neden saygısızlık yapıp oraya gitti. Evvelce bunu bana sorsa idi, Beç üzerine rıza vermezdim, ama şimdi iş işten geçmiş. Hemen Cenab-ı Hak müyesser eyleye." demekten başka çare bulamamıştı.

SEFERİ ZAMANSIZ BULANLAR

Viyana seferini o zaman için doğru bulmıyan değerli komutanlar, Osmanlı ordusunda yok değildi. Meselâ bunların başında Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa gelir: Peşte'de uzun zaman komutanlık yapmış, buraların harbini ve kabiliyetini, Avusturya İmparatorluğunun o zamanki kudretini ve Avrupadaki itibarını bilirdi. Bizim Viyana önüne götüreceğimiz ordu ve silâhlara da vakıftı. Bunlarla kaleye bir tesir yapılamıyacağının da farkında idi. Zamanın sadrazamına da bu mütalâasını birçok defalar bildirmiştir. Bu yüzdendir ki, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana civarındaki Üstun-i Belgrad'da harp meclisini Viyana üzerine sefere karar verdireceği zaman, bu harp meclisini Budin Beylerbeyinin gelmesinden bir gün

evvel toplamış ve öylece karar almıştır. Buna rağmen bu mecliste de Kırım Hanı, öteki paşaların sadrazama yaranmak için seslerini kesip oturmalarına karşılık, sıra kendisine gelince demiştir ki:

"— Viyana kalesi öyle kolay zaptedilir yerlerden değildir. Avusturya kralları da büyük düşmandır. Emirlerinde başka krallar da vardır. (Diğer Alman prenslerini kastediyor.) *Osmanlıların hücumunu görünce, şimdi Avusturyalılara düşman görünen bazı krallar bile din gayretile onun tarafına geçerler. Benim fikrim şudur ki, bu sene Yanıkkale ve Komorn'u zaptedelim. Bundan sonra Beç'e yürüyelim. Tuna açılmadan büyük toplar karadan Beç'e geçirilemez."*

Fakat sadrazam, Tatar Hanına yuvarlak cümleler ve bazı anlaşılmaz vaadlarla cevap verdi ve onu atlattı.

İKİ ZIT GÖRÜŞ

Ertesi gün Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa gelir. Senelerdir buralarda bulunan bu yaşlı ve tecrübeli kumandanı sadrazam yalnız olarak yanına çağırır. Meseleyi ona da açar, aldığı cevap şudur :

"— Bizim bildiğimiz, Yanıkkale ve Komorn'u zapt için sefere çıktınız. Viyana hesapta yoktu. Bu nereden çıktı?" deyince sadrazam :

"— Farzedelim ki, Yanıkkaleyi aldık. Bu yoldan senin senelerce uğraştığın meseleler hallolunmaz. Avusturyaya taraftar Macar Beyleri yine bize karşı harbedecek. Bu kadar masraf ve zahmet edip buraya gelmişken, bu ufak yerler için dövüşmek neye yarar? Halbuki Viyanayı alırsak bir diyar zaptetmiş oluruz. O vakit Yanıkkale ve Komorn kendiliğinden teslim olur."

İhtiyar İbrahim Paşa şu cevabı verir:

"— Bu düşmanı başkaları ile kıyaslamayın. Avusturyalılar harbe başlayınca, Fransaya kadar olan bütün hükümdarlar bunların yanında yer alır. Sonra kale çok metindir. Burayı hücumla almayı Sultan Süleyman dahi başaramadı. Halbuki onun yanındaki topları, siz Yanıkkaleyi alıp Tunayı açmadan Viyana önüne götüremezsiniz."

Sadrazam daha fazla dayanamaz ve paşaya karşı yarı şaka, yarı hışımla :

"— Paşa baba sen ihtiyarlamışsın, harbden yılmışsın. Allahın izni ile bu ordunun başaramıyacağı şey yoktur." der ve sesini keser.

NASIL KANDIRILMIŞTI ?

Aslında paşanın bu yola nasıl girdiğini bu sefere katılan ve sonra tarihini yazan Silâhtar Mehmet Ağa şöyle anlatır :

"Sadrazam asakir-i islâmın kuvvet ve kesretin, düşman-ı din kıtaline hırs ve rağbetin ve kâfirin havf ve haşyetin müşahede etmekle kemal-i mertebe gurur hasıl edip, küffârı gözüne aldırmadığından gayri kendi hemrazı, akıl ve fikirde muallim-i serefrazı reis-ül küttab Mustafa Lâzi'nin:

"— Yanıkkale için döğüşmek yazıktır. Yanıkkale fetholursa bir kuru kale alınmış olur, Beç zaptedilirse bir diyar senin olur. Bu hareketle karun kadar zengin olursun. Sefer masrafını çıkardıktan başka, padişaha da büyük bir servet kazandırırsın. İskender dahi bu mertebe büyük bir orduya sahip olmadı." sözlerinin tesirinde kaldı."

Bir müddet sonra sadrazam aynı sözleri kendisi söylemeye başladı ve harp meclisinde de aşağı yukarı bunları müdafaa etti ve Viyana üzerine yürüme kararını aldı.

Bunun üzerine Yanıkkale önünde ufak bir muhafız kıt'ası bırakarak kara yolu ile Viyanaya yöneldi. Kale, birinci muhasaradan sonra esaslı bir tadil ve tahkime kavuştuğu ve bizimkilerin kara yolu ile ancak küçük çaplı toplar götürmesinden dolayı ileride görüleceği üzere iki ay devam eden muhasara müddetince duvarların ve koltuk tabyalarının, burçların yıkıldığı pek görülmedi. Halbuki Birinci Viyana Muhasarasında duvarların bir kısmı yıkılmıştı. Küçük toplarla ancak şehir içindeki duvarlar tahrip olunuyordu.

Bizimkilerin üstünlüğü yalnız yeraltındaki lâğımlar vasıtasile duvarların altına girmekte kalıyordu ki, bu dar yollardan da şehre yeter derecede asker sokulamazdı. Kaleler büyük olduğu için barutla uçurulamıyordu. Bu hususta en güzel tenkidi yapan ve biz-

İkinci Viyana muhasarasında "Türk Schaenz" (Türk Ordugâhı) denilen yerde Avusturyalılar tarafından ele geçirilen ve halen Viyana Askeri Müzesinde bulunan Merzifon'lu Kara Mustafa Paşanın çadırı.

zat harbde bulunan Silâhtar Mehmet Ağa diyor ki :

"Orduy-u hümayun metreslerine (siperlerine) girince otuz dörder kıyye (okka) yuvarlaklar atan yüz otuz adet balyemez topları hazırlayıp burç ve barulardan (duvarlardan) asker-i islâm üzerine ateş saçar oldular. Yazık Serdar-ı âzama ki, bu denlû şevket-i tımtıraka ve asakir-i pür yaraka (tam teçhizatlı demek istiyor) ve sarfettiği cephane ve hazaine göre iri toplar ve kumbara havanları getirmedi ve alelhusus Nemçe seferine çıka, Beç kalesi gibi bir kaleyi muhasara eylemek gönlünden geçe, gerek idi ki, akel mertebe (en az) on kıyyeden otuz kıyyeye varıncaya kadar dane atar envaından kırk elli pare balyemez, on beş yirmi pare klonborne ve üç yüz kadar şahi zarbunları orduy-u hümayunda mevcut etmek gerekti. İri topları İstanbuldan getirmek gerekmezdi. Budin ve etraf kalelerden çıkarılıp gönderilmek kanun olmuştu. Mülk-ü Çasarı (imparatorun mülkünü) cidalsız ele geçiririm zannetti. Orduda ancak üç kıyyeden dokuz kıyyeye kadar atar on dokuz klonborne vardı ve bunun ikisi Yanıkkale önünde bırakılmıştı. Ayrıca yüz yirmi şahi zarbun vardı. Hiç bu mertebe küçük toplarla böyle kale dövülür mü ve bu tedariksizlik ile Alaman düşmanına cevap verilir mi? Hayf bu gurara, hayf bu fikirsizliğe ki, kendi toplarına karşı düşmandan atılan top danelerini vezn ettirmekle teessüf çekip hayrete vardı, ama çi faide..."

Bu itibarladır ki, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa hakikatte bütün gayret ve azmi ile döğüşmesine karşılık, evvelden göremediği teknik noksanlık önünde yenilgiye uğradığını kabul etmek lâzımdır. Geçen iki ay zarfında Kırım Hânının takdir ettiği gibi bütün Alman prensleri, Saksonyalılar, Bavyeralılar, Şivap ve hatta Fransız prensleri yardıma, Papa ise Mukaddes Cermen İmparatoruna yüklerle altın göndermiye devam ettiği gibi, bizzat o vakte kadar Avusturya ile arası pek iyi olmıyan Polonya kralı dahi imparatorun yardımına koştu.

İki ay zarfında gözle görülen hiç bir

muvaffakiyet kaydedemiyen Merzifonlu, bu toplu ordular karşısında muhasarayı kısmen terkederek sahra savaşına kalkıştı, fakat bunda da muvaffak olamadı, gerilerde, kendi ordugâhına çekildi. Şimdi güzel bir park halinde muhafaza edilen ve hâlâ "Türk Ordugâhı" diye adlandırılan yerde muharebe ederek ve yanındakilerin ifadesine göre şehit olmayı göze alarak direnmek istedi. Fakat tamamen neticesiz olacak bu muharebede, binlerce insanın ölümüne sebebiyet vermek istemiyen ağalar toplandı ve Sipahiler Ağası Osman Ağa sadrazamın huzuruna çıkarak :

"— Efendim, lutf-u kerem eyleyin. İş işten geçti. Senin vücudun askerin ruhudur. Feda olmakla umum asakir-i islâm helâk olur. Buyurun gidelim" deyu *sancak-ı şerifi eline aldı ve yanında olanlar dahi akşama bir buçuk saat kala otağın kapısından çıkarak Yanıkkalenin yolunu tuttular. Piyade ve suvari, bütün asakir-i islâmın cümle eşyasını bırakıp ancak hafif şeylerini kaldırıp münhezim ve mahzun, kuru başları ve gözlerinden akan kanlı yaşlarla yola revan oldular. 300 kadar top, hadsiz hesapsız eşya düşmana terkolundu. Serdarın otağından ve hazinesinden dahi ancak cüz'î şeyler kurtarıldı."*

Silâhtarın ifadesine göre burada kalan hasta, yorgun on bin asker merhametsizce öldürülmüşlerdir.

Asıl fecî olan âkıbet şudur: Osmanlı Devleti Tuna şimalinde 223 yılda zaptettiği bütün bu toprakları 7 senede bırakarak Tunanın cenubuna atılır. Bu muharebelerde esir olan Osman Ağa'nın hatıralarından anladığımıza göre on binlerce esir köle ve cariye, Viyana, öteki Avusturya ve Alman şehirlerinde senelerce esir olarak tutulmuş, bunlar ya sefaletten ölmüşler, veya Hıristiyan dinine geçmişlerdir. İşte seferin fecî blânçosu budur.

İBRAHİM PAŞANIN VE MERZİFONLUNUN ÂKİBETİ

Merzifonlunun bu sefer esnasında işlediği en büyük günah ise, seferi yapmamasını kendisine tavsiye etmiş olan Budin Beylerbeyi İbrahim Paşayı idam ettirmesidir. Çünkü eğer İbrahim Paşa sağ kalıp evvelce dediklerini etrafa yayarsa, bu yüzden bizzat kendisinin idam edileceğini biliyordu. Bu sebeple Yanıkkale önüne ricat ettikleri gün, ilk iş olarak İbrahim Paşayı yanına çağırttı. İhtiyar paşa, *"hastayım, gelemem"* diye cevap verdi. Sadrazam zorla getirtti :

"— Behey mel'un.. Düşman önünden ilk kaçan sen olmuşsun. Bu caiz mi?" diye sorduğu vakit, paşanın :

"— Hepimiz birlikte kaçtık. Senin günahın ne ise, benimki de odur" demesi üzerine Merzifonlu, Çavuşbaşına işaret ederek İbrahim Paşayı hemen oracıkta boğdurttu. Ama ne varki, beklediği de kendi başına gelmekte gecikmedi. Başlangıçta padişah, *"Merzifonluyu idam ettirirsem yerine adam bulamayız"* dediği halde, sadrazamın düşmanı Kızlarağası, bir gün sarayda padişahı kandırıp Kara Mustafa Paşanın idamına ve Bekri Mustafa Paşanın da sadrazamlığa tayinine dair ferman aldı.

Ferman, Kara Mustafa Paşaya Belgradda tebliğ olunduğu zaman, sadrazamın tek sözü, *"müsaade edin iki rekât namaz kılayım"* olmuştur...

Tarih — 267 (Basın: 11708 - A - 20351)

TEMASİL-İ ŞAHANE

Bir lisemizde, iki tarih öğretmeni arasında, şöyle bir konu, ayrı görüşler halinde ortaya çıkmış. Birisi demiş ki :

"— Osmanlı İmparatorluğu, bizim cedlerimizin dünyaya armağan ettikleri en yüce devletlerden birisidir : Yüzyıllarca, üç kıt'aya hâkim olmuş, yaşadığı çağa göre en ileri, bilhassa insanî vasıfları olan, müsamahalı, vicdan ve emek hürriyetine bağlı, her din, ve milliyete kendi özgürlüğünü tanıyan cihan devletlerinin birisi vasfını taşımıştır. Bu çapta her devletin bünyesinde kaçınılmaz neticeler olan inişler ve çıkışlar bizimkinde de vardır. Nitekim, bu inişler, çıkışlara üstün geldiği zaman da, Osmanlı İmparatorluğumuz tarih sahnesinden çekilmiştir.

Şimdi biz çocuklarımıza, cedlerimizin kurdukları bu şanlı devletin yayılma, genişleme, büyüme safhalarını anlatırken, bazı kıstaslara değişmez ve korkulu ölçüler halinde bakıyoruz.

Bu, neden böyledir? Cumhuriyetimiz ilân edileliberi, iki nesil, rejimimizin öz havası içinde yetişti. Bilirsiniz ki, tarih ilmine göre bir kuşak, on sekiz yıl içinde kendi öz fikrine sahip olarak vatan kaderine hâkim olmadığı zaman, getirilmiş ölçüler üzerine eğilmek gerekir. Bizim, Cumhuriyetimiz için hiç bir endişemiz, korkumuz yok... Burası böyle... Geride, sadece, kendi geçmişimizdeki güzel örnekleri, çocuklarımıza hatırlatma ihtimali kalıyor. Ondan mı korkuyoruz?"

Karşı fikir sahibi tarih öğretmeni de demiş ki :

"— Hayır!.. Tarih sahnesinden çekilen bir devlet için hasret ifade edilen hiç bir fikir ve onu terkip eden sahne, yetişen nesillerin körpe dimağlarına telkin edilemez. Biz, daha, rejim sallantıları içindeyiz. Tehlikelerin, nereden ve ne kılıkta geleceği bilinemez. Tarih bizim için, bıraktığımız ve terkettiğimiz ölçüler dışındaki hayat için kıymettir. O kadar!.."

Osmanlı devletinin son "resmî" vak'anüvisi olan, ifa ettiği hizmet arasında "Âyan âzalığı, Maarif Nazırlığı, Evkaf Nazırlığı" da bulunan, İkinci Büyük Millet Meclisinde İstanbul mebusu olarak, "— CUMHURİYETİ İLÂN EDİNİZ!.." diyen ve bu vazifenin başında iken hayata gözlerini kapıyan Abdurrahman Şeref Beyin, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuasında bir süre devam etmiş "temâsil-i şâhane" başlıklı yazı serisi vardır. Mevzularını, Osmanlı Padişahlarının halk, hak, adalet, medeniyet, umran konularında bazı düşünce ve tatbiklerinden alan bu denemeler, hayatının son sözlerini "— CUMHURİYETE BAĞLI KALINIZ" vasiyetiyle kapamış müverrihimizin, altı yüz yıl içinden derlediği ardından gidilebilecek duygular ve düşüncelerdir.

Yetişen nesle kendi öz tarihinden müstesna şahsiyetler ve hadiselerin varlığını neticeleriyle anlatmak korku değil, vazifelerin en yücesidir : Rahmetli Sami Karayel, bir Ortaokulun son sınıfında tarih mümeyyizi imiş. Vakit öğleyi geçmiş, hepsi yorgun ve acıkmış... Son gelen talebeye öyle bir soru sormuş ki, çocuk doğru bir cevap versin de sofraya rahat otursunlar : "— Oğlum... İstanbul'u kim aldı?" *demiş. Yavru, sorunun kolaylığından biraz şaşkın, çoğu sevinçli, haykırır gibi :* "— İkinci Memet..." *diye cevabı bastırınca, rahmetli dostun kafası atmış :* "— Hangi Memet? Bakkal Memet mi, manav Memet mi?" *demiş... Kapanan iştahlar ve okulu terkediş...*

Tarih bir ilim midir? İlim ise, korkunun yeri yoktur: Politika ise, şüphelerin havasında filizlenir ve geçmişe de, geleceğe de, kendi çapına uygun damga vurur.

Kurtaralım tarihimizi böyle kuşkulardan...

MÜŞAHİT

Fransız İhtilâlinin "haramyemez„ kanlı lideri

Robespierre

Yazan : Samih TİRYAKİOĞLU

Fransız İhtilâl Meclisinin ünlü önderi Robespierre, asil sayılacak bir kökten gelmiş, bir din adamı tarafından korunarak tahsilini tamamlamış, meslek hayatına ortahalli bir "burjuva" gibi atılmıştı ama yükselme hırsı onu, Büyük İhtilâlin en amansız, en kanlı en korkunç lideri haline getirmişti. Bu yükselme hırsı ve diktatörlük aşkı yüzünden en yakın arkadaşlarını bile giyotine göndermekten çekinmedi. Danton bunların başında gelir. Aşağıdaki yazıda, Haramyemez adıyla anılan bu kanlı liderin hayat hikâyesini okuyacaksınız.

Maximilien - İsidore - Mare de Robespierre (Robespiyer) 6 Mayıs 1758 de, Fransa'daki Arras şehrinde doğdu. Küçük yaşta öksüz kaldığından onu annesinin babası büyüttü. Çalışkan bir çocuk olarak Arras piskoposunun gözüne çarptı, onun desteğiyle Paris'te liseyi, 1781 de de Hukuk Fakültesini bitirdi, avukat oldu. Doğduğu şehir olan Arras'a dönüp bir avukat yazıhanesi açtı. Boş zamanlarında aşk mektupları, şiirler yazıyordu. Bir mahkeme başkanının yanında kâtiplik, bir dinî mahkemede yargıçlık yapıyordu. Bunlar parlak değilse bile şerefli bir başlangıçtı.

Robespierre iki alanda ün kazanmak amacındaydı. Dürüst, "haramyemez" bir adam olmak ve güzel söz söylemek. Dürüstlüğüne dürüsttü ama yoksul, renksiz bir dil konuştuğunu söylerler. Fakat kendini kontrol ettiği zaman sesini hoş, berrak hale sokabiliyordu.

Avukat olarak Robespierre şöyle böyle geçinip gidiyordu. Bir iki gürültülü dâvayı kazandıktan sonra onun da adı duyuldu. 1783 te Arras Akademisine kabul edildi. Altı ay sonra Metz Akademisinin armağanını kazandı. Onsekizinci Yüzyılın bütün taşra akademileri gibi, Arras'taki de en ileri ideolojik doktrinleri benimsemiş bulunmaktaydı. Robespierre ihtilâl mücadelecisi sıfatiyle çömezliğini orada yaptı. Sonradan Robespierre, ihtilâlde önemli bir rol oynıyan Jakoben kulübüne yazıldı, orada sivrildi, 1 nisan 1790 da da oranın başkanı oldu.

Bunun üzerine Robespierre'in nüfuzu arttıkça arttı. Giyotine gönderdiği dünkü arkadaşlarının kelleleri üzerinde yükselmeğe başladı. Bunların başında Danton gelir. Jakobenlerde temizlik hareketi ilerledikçe seviye düşüyor, Robespierre de o nisbette yükseliyordu.

ROBESPİERRE GURURUN ZİRVESİNE ÇIKIYOR

Namuslu, temiz, dürüst bir insan olduğu, arttırma - eksiltmelerde dalavere yapmadığı için kimse ona suç bula-

mıyordu. Kendisine bu tutumundan ötürü **Haramyemez** adı da verildi. Jakoben kulübü mutedîller, orta kanat ve aşırılar olmak üzere üç hizbe bölünmüştü. Memleket işleri Jakoben kulübünün dört duvarı arasında gündem ve oylama manevralarıyla bir takım kararlara bağlanıyordu ama tatbikatta bu kararları yürütmek mümkün olmuyordu. İşte o zaman İhtilâlin baltalandığından şüphe edilip tethişe başvurulmakta, giyotin adlı idam makinesi durmadan işlemekteydi.

Beri yandan din de büsbütün ortadan kaldırıldı. Zaten kiliselerle manastırlar kapatılmış, mallarına elkonmuş, papazlardan sağ kalanlar kaçacak delik aramağa başlamışlardı.

Kanun çıkınca ihtilâlci takvimde 20 Prairial (8 haziran 1794) tarihine rastlıyan gün, **Yüce Varlık** bayramı ilân edildi. Bu vesile ile muazzam bir şenlik yapıldı. Törene başkanlık eden Robespierre ayrı bir koltuğa oturdu. Bir de "vaaz" verdi. Sonra alay, Champs de Mars'a doğru yola koyuldu. Robespierre gayet göze çarpacak şekilde, arkadaşlarından yirmi adım ileride yürümekteydi. Bu bayram, Robespierre'in zirveye çıkışı oldu. İlkin ihtilâlin bayraktarı iken o gün ihtilâlin efendisi olarak görünmüş, Tanrı mertebesine yükselmişti hâşâ. Her gün kendisine hayranlık bildiren dalkavukça mektuplar alıyordu.

Bunca dalkavukluk karşısında her insan gibi Robespierre'in de başı döndü, marazî bir gurura kapıldı. Zayıf karakterli olduğundan, kendisini övdürürse düşmanlarının eline silâh vermiyeceğini sanıyordu.

ALEYHTE CEREYAN GİTTİKÇE ARTIYOR

Fakat mecliste arkadaşları ona tahammül edemez hale gelmişlerdi. Hele Yüce Varlık bayramındaki pozları herkesi çileden çıkarmış, aleyhindeki şakalar, dedikodular almış yürümüştü. İhtilâlin belkemiği olan Genel Selâmet Komitesinde Robespierre'le arkadaşları arasındaki kavgalar da sıklaşmağa başlamıştı. Beri yandan, İhtilâl Meclisinde de Robespierre aleyhinde bir cereyan başgöstermişti. Üyeler Yüce Varlık bayramını gülünç buluyorlar, kendilerini de bu soytarılığa karıştırdı diye Robespierre'i affedemiyorlardı. Bazıları onu diktatörlük emelleri beslemekle suçluyorlardı. Yine ihtilâlin önemli kurullarından biri olan Genel Güvenlik Komitesi üyeleri de Robespierre'in yetkilerini aştığı düşüncesindeydiler.

Robespierre haram yemiyordu ama ihtilâl liderleri arasında "harami" ler vardı. İhtilâl Meclisi tarafından, yetkili temsilci olarak taşraya gönderilen, orada hem kanlı icraat yapıp hem ceplerini dolduran Fouche, Barras, Tallien gibi kodamanlar, **"yaptığımız yolsuzluklar günün birinde bizi de giyotine götürecek mi acaba?"** diye kaygılanmaktaydılar.

Gerçekten, giyotini boylamak için artık Meclisin izni lâzım değildi. Çünkü Robespierre kendi aleyhindeki cereyanın gittikçe arttığını hissettiğinden meclisten bir kanun çıkarttırmıştı. Buna göre, bütün **yurt düşmanları** Meclisin izni olmaksızın yargılanabileceklerdi. Robespierre kürsüde konuşurken :

"— Her yavaşlık bir cinayet, her kırtasi muamele kamu için bir tehlikedir : Yurt düşmanlarını cezalandırmak için gerekli zaman, onların düşman olduklarını anlamağa yetecek kadar kısa olmalıdır," demişti.

KARŞILIKLI İKİ CEPHENİN KURULUŞU

Tallien, Barras, Fouche bu sözleri can kulağı ile dinlediler, işi anladılar. Kanuna göre göstermelik kabilinden de olsa artık sanıklar için jüri, avukat filân gibi şeyler yoktu. Fakat asıl önemlisi, meclis izninin kaldırılmış olmasıydı.

Bir iki üye itiraz edecek oldular. Yalnız Fouche kurnaz bir adam olduğu için susuyor, ihtilâl meclisinin Robespierre'e aleyhtar olduğunu bildiği üyelerine giderek gizlice :

"— Robespierre ölmezse sen öleceksin, bilmiş ol!" diye fısıyordu.

Kanun çıkınca kendilerini "topun ağzında" hisseden elli temsilci artık yataklarında yatamaz olmuşlardı. Meclise ayaküstü uğruyorlar, Robespierre yüzlerine baksa ödleri kopuyordu.

Fakat beri yandan Robespierre aley-

hindeki tevzir makinesi durmadan çalışmaktaydı. Genel Selâmet Komitesinden gördüğü düşmanlık "haramyemez" in gücüne gidiyordu. Bir iki olay onu komitenin gözünde büsbütün küçük düşürdü.

Otoritesinin zedelendiğini gören Robespierre bu yüzden acı duymaktaydı ama, kendisini mahvetmeğe çalışanlar ağlarını örerlerken o, şımarık çocuk pozları takınıyor, surat asıyor, nazlanıp sızlanıyordu.

Kırk gündür komite toplantılarına ayak atmaz olmuştu. Bir ara ihtilâl meclisinden de ayağını kesti. Bu ise büyük ihtiyatsızlıktı. Çünkü başta Fouche ile Tallien olmak üzere düşmanları harıl - harıl onun aleyhinde çalışmaktaydılar. Beri yandan Robespierre evine kapanmış, büyük bir nutuk hazırlıyordu. Asıl o düşmanlarını yere vuracak, asıl o onları öldürtecekti. Herkes bir şeyler olup bittiğini sezmekteydi. Robespierre de hazır, bekliyordu.

İHTİLÂL MECLİSİNİN DRAMATİK OTURUMU

Robespierre, ihtilâlin ideolojisini yapmış olan büyük filozof Jean - Jacpues Rousseau'nun (Jan Jak Ruso) hatırasına daima bağlıydı. 5 - 6 Thermidor (23 - 24 temmuz) gecesini büyük filozofun 1756 ve 1757 de oturmuş olduğu Ermitage köşkünde geçirdi. 8 Thermidor (26 temmuz) da Paris'e geldi. Meclise gitti, acıklı bir heyecan havası içinde kürsüye çıktı :

"— Vatandaşlar," diye söze başladı. **"Beni suçluyorlar ama ben neyim? Hürriyetin bir kölesi,"** dedi. Tam iki saat, o insanı ürperten, buz gibi soğuk ve keskin sesiyle konuştu, konuştu. Kendini överek : **"Hiç de sert davranmış değiliz. Herkes bizi sertlikle suçluyor ama zaaf gösterseydik vatan ileride bunun için bizi affetmiyecektir,"** dedi.

Robespierre'in başkanı olduğu Jakobenler kulübü.

Sözleri derin bir sessizlik içinde dinleniyordu. Robespierre nutkunun can alacak noktasına geldi, çoğu zaman adsan söylemeksizin, kendisine düşman olduğunu sandığı kimselere çamur atarak onları suçlamağa başladı. Böylece daha birçok kimseyi aleyhine çevirerek baş düşmanı Fouche'nin kollarına attı.

Nihayet sözlerini şöyle bağladı :

"— Hainler cezalandırılmalı. Genel Güvenlik Komitesinde çalışanlar değiştirilmeli, Komitenin içinde temizlik yapılmalı. Genel Selâmet Komitesini de temizlemeli. Hizipleri ezmeli."

Maliye işleri için suçlamalara hedef olan Cambon Robespierre'in ardından söz aldı :

"— İhtilâl Meclisinin iradesini felce uğratan bir tek adam var: O da Robespierre'in kendisi," dedi. Onu Robespierre'in söylevinde ima ettiği yirmi beş kişi takip etti. Hepsi suçlamaların daha açık tarzda yapılmasını, ad ve liste verilmesini istediler.

Robespierre bunlardan on tanesinin adını verse üçyüzünün yüreğine su serpeceğini, aleyhindeki hizbi bölüp parçalıyacağını anlıyamadı.

"— Sözlerimde ısrar ediyorum. Kimseye iftira etmiş değilim. Kimseden de korkmuyorum," dedi.

BİR MÜSTEBİDİN SON GÜNÜ

İhtilâl Meclisi Robespierre'in bu ağır söylevinin baskıya verilmesini reddetti. Robespierre Jakoben kulübünde kendisini alkışlatmağa giderken, Fouche ile Tallien de çabucak İhtilâl Meclisinin Marais (Mare) diye adlandırılan çekimserleriyle pazarlığa girişip onları elde ettiler. Robespierre ise meclisteki nutkunu Jakoben kulübünde tekrarladı. Sözlerini şöyle bağladı :

"— Dinlediğiniz bu söylev, benim vasiyetnamemdir. Bugün gözümle gördüm! Hainler topluluğu öylesine kuvvetli ki, onun elinden kurtulacağımı u-

mamam. Esef duymadan yere seriliyorum. Sizlere hâtıramı bırakıyorum: Onu seveceksiniz ve koruyacaksınız."

Robespierre, taraftarlarının bağlılık gösterileri arasında Jakoben kulübünden ayrıldı, evine gitti. Tiranlığının son günü olan o meşhur 8 Thermidor (26 temmuz) günü böylece sona erdi.

Ertesi gün iki perde halinde cereyan etti :

Birinci perde İhtilâl Meclisinin bir oturumu, ikinci perde de Komün'ün bir ayaklanması oldu.

İhtilâl Meclisinin oturumu beş saat sürdü. Robespierre'le kardeşinin ve Saint - Just, Couthon ve Lebas'nın suçlu sayılmasına karar verildi. "Haramyemez" sapsarı oldu, söz almak istedi ama yine konuşamadı. Bir teşebbüsü daha sonuç vermedi. Sonra bütün üyeler hep bir ağızdan "haramyemez" in tevkifini istemeğe başladılar. Tevkif kararı verildi, fakat zindancılar beş kodaman mahpusu içeriye almak istemediler. Robespierre ise içeriye girmek için dayatıyordu!

Beri yandan Komün de genel kurulunu toplantıya çağırmış, bütün zindancılara "kurbanları" içeriye almamaları için emir vermişti. Taraftarlar da hemen işbaşına çağırıldı. Bunlar yapılırken Robespierre şaşkın bir haldeydi. Fakat kendisini hiç bir hapisane içeriye almayınca serbest kalmış oluyordu. Omuzlar üzerinde Belediye dairesine getirildi. Robespierre kardeşlerle Couthon, Lebas, Saint - Just orada toplanınca Geçici Hükümet de kuruluverdi. Fakat bunu İhtilâl Meclisine top tehdidiyle kabul ettirmek gerekiyordu. Robespierre durumu kendi lehine, İhtilâl Meclisi aleyhine değiştirebilirdi ama kararsızlık içinde kıvranıyordu. Hücum işareti verecek yerde bir saat, iki saat, üç saat konuştu. Nihayet orduyu harekete geçirme kararını verdiği zaman iş işten geçmişti.

Robespierre'in can düşmanlarından Barras büyük bir soğukkanlılıkla kumandayı eline almış, dört bin askerin başına geçip sokak başlarını tutmuştu. Her yana haberciler salıp şu bildiriyi halka okutturdu :

"Robespierre'le suç ortakları, Komün ve onun çağrısına cevap verenler, Meclis kararıyla kanundışı edilmişlerdir."

Fransız İhtilâlinin tethişçi lideri Robespierre'in Genel Selâmet Komitesindeki yakın arkadaşı Saint - Just.

Kanundışı edilmek ise, sorgusuz sualsiz öldürülmek demekti!

Bu dramatik hâdiseler olup biterken boğucu bir sıcak vardı. O sırada "hava durumu" yine işe karıştı. Gündüzkü sıcağın bir tepkisi olarak, tufanı andıran bir yağmur yağmağa başladı. Robespierre'in taraftarları yağmuru bahane edip dağıldılar. Barras da hemen koştu, hiç bir direnmeyle karşılaşmadan, Robespierre'in mukavemet merkezi haline gelen Belediye Dairesini işgal etti.

YÜK ARABALARI İLE DARAĞACINI BOYLAYIŞ

O zaman Beşler şaşkına döndüler. Lebas tabancasıyla beynini uçurdu. Robespierre de kendisini öldürmek istedi ama ancak çenesinden yaralandı. Kendisini hemen tedavi edip parçalanan çene kemiğini yerine oturtmak için yüzüne mengeneyi andıran demirden bir âlet geçirdiler. Robespierre'in küçük kardeşi kendini pencereden attı ama bacağını kırdı, ölmedi. Gouthon'u bir merdiven altında ölü taklidi yaparken (bir rivayete göre de pencereden kendini attığı için ağır yaralı halde) ele geçirdiler. Jaint - Just hiç karşı koymadan kendini yakalattı. Son anda Robespierre tarafına geçerek İhtilâl Meclisini to-

pa tutmağa kalkışıp başaramıyan Hanriot da bir avluda yaralı olarak ele geçti.

Robespierre'le 21 suç ortağı 10 Thermidor (28 temmuz) günü yük arabalarına bindirildi, darağacına götürüldü. Yol boyunca halk müstebitlere küfürler yağdırıyor, onlardan kurtulduğu için sevinç çığlıkları koparıyordu.

Kafile, Robespierre'in oturmakta olduğu marangoz Duplay'nin evi önünden geçerken Robespierre irkildi. Pencereler sımsıkı kapalıydı. Yükselme hırsının hummaları içinde kıvranarak kafasının içindeki bütün amansız hulyalarını o evdeki odada hazırlamıştı.

Danton'un gölgesi evin duvarı üzerinde beliriyor, daha önce Robespierre tarafından ölüme gönderilirken söylediği: **"Sen de peşimden geleceksin!"** sözleri, kanlı diktatörün kulaklarında çınlıyordu.

Arabalar nihayet İhtilâl Meydanına geldi. Robespierre yirminci, bir rivayete göre de yirmi birinci olarak giyotinin basamaklarını çıktı. Cellât sert bir hareketle "haramyemez" in çene kemiğini tutan demir âleti çekip çıkarınca, adamcağız acıdan bir çığlık kopardı. Tethişin son çığlığıydı bu, çölde can çekişen bir sırtlanın ulumasını andırıyordu. Giyotinin var hızıyla aşağıya inen satırı, temmuz güneşi altında büyük bir parıltı çıkardıktan sonra, ihtilâlin kanlı önderinin kafasını bedeninden ayırdı, kesik baş, aşağıda duran sepetin içine yuvarlandı.

İhtilâl Meclisinin Robespierre aleyhindeki kararını dinlemiyerek isyan eden Komün'ün 70 üyesinin kafası ertesi gün, 12 üyesinin kafası da daha ertesi gün kesildi.

Böylece, binlerce insanı giyotine gönderen Robespierre, Meclis'ten hemen hemen zorla çıkardığı bir kanunla "kanundışı" ilân edilip muhakeme edilmeksizin idam olundu. Yani, hakkındaki ölüm kararını yine kendisi vermiş oldu.

Yüksek Kalite, Ucuz Fiat,
Sevdiğiniz Renk ve Desen
Yalnız

SÜMERBANK

Mağazalarında

Zarif Biblolar, Vazolar,
Porselen Takımlar

SÜMERBANK'ta

Zevkini ve Kesesini Düşünenlerin
Uğrayacakları Yer : Daima

SÜMERBANK

Mağazalarıdır.

Tasarruflarınızı Verimli Hale Getirmek

SÜMERBANK'a

Para Yatırmakla Mümkündür.

SÜMERBANK

Tarih — 268

(Basın : 15935 - A - 20680)

İslâm Tarihinden ibretli Olaylar

MÜSLÜMANLAR ARASINDA İLK KARDEŞ KAVGASI

— 2 —

Yazan : Ziya HANHAN

İLK ÇATIŞMA **Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında Müslümanlar arasında başgösteren anlaşmazlık, halifenin katlinden ve yerine Hz. Ali'nin seçilmesinden sonra daha da artmış, nihayet silâhlı bir çatışma halini almıştı. Yukarıdaki klişe, Hıristiyanların da önemle üzerinde durdukları bu kardeş kavgasını tasvir eden batılı bir gravürden alınmıştır.**

Hz. Ayşe, dayısı oğlu Ubeyt'ten acı haberi alınca, hızla tekrar Mekkeye döndü.

O tarihte, Mekke Valisi, Amir oğlu Abdulah adında bir zattı. Amir Oğlu Abdullah, Mekke valiliğine Hz. Osman tarafından tayin edildiği için, şehit halifeye karşı özel bir saygı ve sevgisi vardı. Ayrıca, Hz. Ayşeye de derin bir hürmet duymaktaydı.

Hz. Ayşe, Mekkeye akşam üzeri indi. Geceyi Vali Amir oğlu Abdullahın evinde geçirdikten sonra, ertesi gün için büyük bir toplantı tertipledi. Toplantı, Harem-i Şerifte, yani kâbe avlusunda yapılacaktı.

Hicretten sonra, Muhacirler Medineyi adamakıllı benimsemişlerdi. N i c e yüzyılların kutsal şehri olan Mekke, gün geçtikçe ikbal ve kıymetini kaybediyordu. Hz. Muhammet, daha sağlığında Medineyi başkent yapmıştı. Kendilerinin vefatından sonra gelen halifeler de Medine'de oturmayı tercih etmişlerdi. Bu durum, Mekkelileri kızdırıyordu. Mekkeyle Medine arasında elle tutulur, gözle görülür bir rekabet vardı. Hele de peygamberimizin mübarek naaşları Medineye gömüldükten sonra, Mekkelilerin küskünlüğü daha da artmıştı. Hz. Ayşe inanıyordu ki, Medine üstüne açılacak bir savaşta, bütün Mekkeliler kendi tarafını tutucaktı.

Mekke içinde dellâllar çağırtıldı, halk Kâbenin avlusuna davet edildi. Kalabalık istenilen raddeyi bulunca, Hz. Ayşeye haber gönderdiler. Hz. Ayşe, misafiri bulunduğu valilik konağından kalkarak Kâbeye geldi. Hacer-ül Esvet denilen kutsal taşın önünde durarak, onbinlerce halka karşı, içli bir hutbe irat etti.

Yukarda da bir münasebetle bahsettiğimiz gibi, Hz. Ayşe çok güzel konuşuyordu. Bilhassa Araplar arasında iyi konuşmak, güzel şiir söylemek, meziyetlerin en başta geleniydi. Hz. Ayşe (Kitab-ül Fahri'ye göre) şöyle konuştu :

"— Ey Mekkeliler! Soyu sopu belirsiz bir takım ayak takımı, Medinenin fitnecileriyle birleşerek Hz. Osmanı katlettiler. Bu iyi huylu, iyi kalbli adamdan, canavarcasına intikam aldılar. Ben, önceden : Osmana tövbe ettiriniz, idarede başarı sağlamasını temin ediniz. **demiştim. Onlar, Hz. Osmanı tövbe ettirdikten sonra öldürdüler, büyük zulüm işlediler. Kan dökülmesi yasak olan bir şehirde, kan dökülmesi yasak olan bir ayda Hz. Osmanı kılıçladılar.**

Osmanın bir parmağı dünyaları değerken onun temiz ve pak kanını döktüler. Bunu yapan ayak takımına karşı çıkacağım ve mazlum şehidimizin kanını istiyeceğim. Bana yardım ediniz, zalimlerden Osmanın intikamını alalım. Ondan sonra da başkenti, Medineden Mekkeye nakledelim."

Ayşenin bu hitabesi bütün Mekkelileri coşturdu. Önce Mekke Valisi Amir oğlu Abdullah ayağa kalkarak, Hz. Ayşeye bağlı olduğunu, onun emirlerini harfiyen yerine getireceğini söyledi. Aynı gün, onbine yakın Mekkeli Hz. Ayşeye, Araplar arasında "Biat" denilen bağlılık sözünü verdi.

Hz. Ayşeye biat edenler arasında Zübeyr ve Talha isimli iki zat bulunmaktaydı ki, bu iki ünlü kişi, Peygamberimiz efendimiz zamanında onunla beraber bulunmuş, nice nice savaşlar vermiş, hatta bazı kavgaları idare etmişti.

Hz. Ayşe bu başarıyı sağladıktan sonra tekrar Valinin konağına döndü ve ertesi gün için hazırlık emri verdi. Onun hesabına göre, Hz. Ali ile verilecek savaşın hazırlıkları iyi başlamıştı. Şayet böyle sürerse, başarıya ulaşması yüzde yüzdü.

Ertesi gün, Mekke Valisinin de katıldığı iki bin kişilik bir kuvvet, Basra'ya doğru yola çıktı. Basra Valisi de Hz. Osmanın adamlarındandı. Oradan da kuvvet sağlanacak, sonra Medine üzerine yürünecekti.

Hz. Ayşe, "Asker" isimli devesine binmiş olduğu halde Mekkeden çıkan kuvvetlerin en başında gidiyordu.

GİZLENEN HAKİKAT

Yıllarca evvel, Hz. Peygamber efendimiz, pâk ve temiz zevceleriyle otururken, bir müddet dalmış, sonra da :

"— Acaba içinizde hanginiz "Havap" köpeklerinin havlamasını işitecek?" buyurmuşlardı. Peygamberimizin bu sözü kimseyi hedef tutmuyordu. Ortaya söylenmiş bir sözdü. Hazır bulunan mutahhar zevcelerden kimse bir şey anlamadı. Hz. Peygamber devamla :

"— Eyvah, eyvah, dedi. İçinizde Havap köpeklerinin sesini duyacak birisi var. Çok yazık olacak."

O günler için manasız gibi görünen bu sözler, Hz. Ayşenin Basra seferinde açık seçik anlaşıldı.

Hz. Ayşenin başında gittiği ordu, gece olunca, belirsiz bir yerde konakladı. Burası **Havap Vadisi** idi. Orduda bulunanlardan birçoğu bunu biliyor, ancak Hz. Ayşe bilmiyordu. Köyün köpekleri, şiddetli bir havlamayla topluluğa saldırdılar.

Hz. Ayşenin çadırında, Mekke Valisiyle birlikte Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Zübeyrin oğlu Abdullah bulunmaktaydı. Köpeklerin çok şamatalı saldırısı karşısında, Hz. Ayşe düşünceye daldı. Aklına, uzun yıllar önce Hz. Peygamberin söylediği sözler gelmişti :

"— Acaba içinizde hanginiz Havap köpeklerinin sesini duyacak?.. Vah vah, çok yazık, çok yazık!"

Hz. Ayşe, o günü inanılmaz bir berraklıkla hatırlamıştı. Yanındakilere sordu :

"— Buranın adı Havap mıdır?.. Eğer Havap ise ben buradan döneceğim." dedi. Sonra yıllar öncesi Hz. Peygamberimizin yaptığı konuşmayı anlattı.

Mekke Valisi de, Hz. Talha da, Hz. Zübeyr de kondukları yerin adını biliyorlardı. Burası Havap Vadisiydi. Fakat bunu söylemediler. Yalan söylemiş olmamak için seslerini de çıkarmadılar.

Ne var ki, Zübeyr oğlu Abdullah, gençti, canı savaşmak istiyordu. Böylece nam ve şan kazanacağını sanıyordu. O, diğerleri gibi susmadı. Açık bir yalanı irtikâp etti :

"— Ey Müminlerin Annesi, dedi. Burası Havap değildir. Eğer, biri çıkar da, **burası Havap'tır** derse, açıktan yalan söylemiş olur."

Gerçekte ise, yalanı, Zübeyr oğlu Abdullah söylemekteydi. Nolurdu, hakikatı gizlemeseydi ve onbinlerce müslümanın masum kanını kurtarsaydı.

ACI HABER

Öte yanda Hz. Ayşe, harp hazırlıklarını görmek için Basra'ya giderken, Medineye acı haber ulaştı.

Hz. Ali, durup Basra'da toplanacak olan karşı kuvvetlerin kendi üzerine gelmesini beklemedi. Medinelileri bir alana topladı ve onlara durumu anlattı.

Medineliler, tamamen Hz. Ali tarafındaydı. Gene tarihçi Elfahri'nin yazdığına göre, Hz. Ali şöyle konuştu :

"— **Medineliler! Bilesiniz ki, düşüncem kan dökmek değil, başlamış olan bir fitneyi bastırmaktır. Eğer biz bugünden bu fitneyi bastırmazsak, yarın çok daha fazla kan dökmek zorunda kalacağız. Tanrı saklasın vahim sonuçlar doğabilir ve yeni yeni parlayan İslâm güneşi bulut arkasına girebilir.**"

Hz. Alinin bu konuşması, Medineliler üzerinde istediği tesiri yaptı. Hitabeden sonra dört bin kişi Hz. Aliye biat etti. Bunlardan dört yüzü, bir ağaç altında peygamberimize biat edenlerdendi. Bu ağaç altında biat edenlerin hikâyesi, Kur'an-ı Kerim'de anlatılmış ve yemine katılanlar övülmüştür.

Hz. Ali'nin plânı, günümüzün stratejisine tamamen uygun olarak hazırlandı: Saldırıyı beklemeden saldırmak...

Üç gün içinde hazırlanan Medine kuvvetleri, başlarında Halifeleri Hz. Ali olduğu halde, doğu istikametinde yola çıktı. İlk hareketlerinde dört bin kişi olan halife ordusu, giderek kuvvetlendi, Basra sınırına on bin kişiyle girdiler.

HZ. ALİ'NİN BOŞA GİDEN GAYRETLERİ

Bu yanda Hz. Ali ordusu, Basra istikametinde ilerliye dursun, öte yanda Hz. Ayşe Basra'ya çoktan varmış ve onlara hitap ederek, Hz. Osmanın kan dâvâsı için yardımlarını istemişti.

Hz. Ayşe, kendine mahsus o parlak üslûbiyle Basralıları ikna etmiş, yanındaki kuvvetleri otuz bin muharip seviyesine çıkarmıştı. Bu kadar büyük bir ordu, o zamana kadar az görülmüş bir topluluktu. Ne var ki, Basra nasıl Hz. Osmanı, dolayısiyle Hazreti Ayşeyi tutuyor idiyse, Kûfe Şehri de Hz. Aliye bağlıydı.

Hz. Ali, daha önceden Kûfe valisine haber salmış, olup bitenleri anlattıktan sonra, kendisine yardım etmesini istemişti.

Halife ordusundaki kuvvet sayısı on bin kişiden ibaretti. Buna on bin Kûfeli katılınca toplamı yirmi bini buldu. Hz. Ayşenin yanındakiler ise, yukarda

Halifeler devrinde Arap ordusu.

da söylendiği gibi, otuz bini aşmıştı.

Son hazırlıklarını da tamamlayan iki taraf, nihayet Harbiye denilen bir düzlüktə karşı karşıya geldiler.

Hz. Ali, boş yere kan akıtılmasını istemiyordu. Hz. Ayşe ile uyuşmak ve işi bir barışla sonuçlandırmak istiyordu. İlk olarak, eski arkadaşı Zübeyri çağırdı. Ali, halifeliğe seçilince kendisine biat edenler arasında Zübeyr de bulunuyordu. Zübeyr gelince, Hz. Ali sordu:

"— Ey Zübeyr! Biz seninle eski dost değil miydik?"

Zübeyr cevap verdi :

"— Evet Ali, ben senin eski dostunum. Haşim oğulları ailesine karşı da büyük saygı beslerim."

"— O halde benim karşıma niçin çıkıyorsun?"

Zübeyr, uzun uzun düşündükten sonra, Hz. Ali ile savaşmaktan vaz geçti, ayni akşam Medineye dönmek üzere Hz. Ayşe kuvvetlerinden ayrıldı. Ne çare ki, Hz. Ali'nin askerlerinden Çarmuz oğlu Amir adında bir adam, Zübeyri yolda yakaladı ve başını kesti.

Amir, Zübeyrin başını Hz. Aliye getirince, Ali fena halde bozuldu, Amiri ağır kelimelerle suçladı. Fakat giden geri gelmezdi. Hz. Ali Zübeyrden sonra, Talhayı davet etti, onunla görüştü :

"— Ey Talha, dedi. Ben Medinede halife seçilince sen bana biat etmedin mi? Elimi sıkarak, halife seçilişimden büyük

memnunluk duyduğunu söylemedin mi?"

Talha şu karşılığı verdi :

"— Evet, doğru söylüyorsun. Sen halife seçilince ben biat ettim, seni kutladım. Ne var ki, bunları istiyerek değil, kılıç korkusu altında yaptım. Eğer, ben biat etmesem ve seni kutlamasam, adamların beni öldürecekti."

Hz. Ali çok yalvardı, ne çare ki, Talha niyetinden vaz geçmiyor, mutlaka Hz. Ayşe'nin saflarında çarpışacağını söylüyordu. Nihayet dediğini yaptı, ertesi günkü başlayacak olan savaşa katıldı. Fakat uzun süre döğüşemedi. Bir okla ayağından yaralandı. Kölesinin yardımıyla savaş alanından geri alındı. Her ne kadar bir mağarada saklanmaya muvaffak olduysa da burada bakımsızlıktan ve fazla kan kaybından öldü. (Not : Hz. Talha'nın mezarı bu gün Basra'dadır ve müslümanlar tarafından türbesi ziyaretgâh haline getirilmiştir.)

AMANSIZ SAVAŞ

Hz. Ali ve Hz. Ayşe kuvvetleri, ertesi gün amansız bir savaşa tutuştular. Hz. Ayşe, etrafı çifte manda derisiyle kuvvetlendirilmiş bir mahfenin içinden ve "Asker" adlı devesinin üstünden harbi seyrediyor, kendi taraftarlarını harbe teşvik için kasideler söylüyordu.

Nihayet Hz. Ayşe tarafını tutan Basra ordusu bozuldu. Meydan Hz. Ali'nin kuvvetlerine kalmıştı. Hz. Ayşe'nin içinde bulunduğu mahfeye binlerce ok yağıyor, fakat kalın manda derisine saplanan oklar, içeri nüfuz edemiyordu. Öyle bir an geldi ki, içinde Hz. Ayşenin bulunduğu mahfe, üzerine saplanan oklardan kirpi manzarası gibi görünüyordu.

Muharipler, daha da yaklaşarak Asker adını taşıyan devenin ayak sinirlerine kılıç vurdular, deve çöktü ve Hz. Ayşe esir edildi.

Talihin şu garip cilvesini bilhassa kaydetmek isteriz. Ayşenin ordusuna karşı savaş verenler arasında, kendi öz kardeşi Ebu Bekir Oğlu Muhammet de bulunmaktaydı. Yani, bir kardeş, diğer kardeş aleyhine savaşıyordu.

Hz. Ayşe esir düştükten sonra, Hz. Ali kendisine çok büyük bir hürmet gösterdi : "Ne olduysa, kayınvalide ve damat arasında oldu. Olanlar unutulmalıdır" dedi.

BOŞ YERE AKAN ONİKİ BİN MÜSLÜMAN KANI

Hz. Ayşe, asla esir muamelesi görmedi. Basra'da kaldığı müddetçe, Halef oğlu Abdullahın evinde misafir edildi. İyice dinlenmesi sağlandıktan sonra, bir peygamber zevcesine yakışan hürmet ve itibarla Medineye gönderildi.

Hz. Ayşe, Medineye giderken, beraberinde Basra'nın soylu kadınlarından kırk kişi bulunmaktaydı. Öz kardeşi Muhammet de ablasına refakat ediyordu. Ayrıca, Hz. Ali övey kayınvalidesine karşı duyduğu saygıyı belirtmek için, kendi oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyni de kafileye katmıştı.

Savaşın sonu, bir peygamber zevcesine gösterilmesi gereken merasimle bitti. Ne çare ki, bu anlaşmazlık yüzünden on iki bin müslüman kanı döküldü.

Harbiye savaşının gerçek ve korkunç blânçosu, iki taraftan ölen on iki bin müslümanın boş yere akan kanından ibarettir.

Akdeniz'i "TÜRK GÖLÜ„ yapan Unutulmaz "Kaptan-ı Derya„ mız

BARBAROS'UN HAYATINDAN MENKIBELER

Yazan : A. Cemaleddin SARACOĞLU

Barbaros Hayreddin Paşa.

Yalnız Türkiye'nin değil, Akdeniz ve Avrupa'nın da değil, belki dünya denizcilik ve gemicilik tarihinin en büyük ve ünlü şahsiyetlerinden biri olan Gazi Barbaros Hayreddin Paşa merhumun zafer ve başarılarla dolu, şanlı, şerefli bir ömür geçirdikten sonra bundan 421 yıl önce 1546 temmuzunun dördüncü günü hayata gözlerini yummuş olduğunu biliyoruz amma, rahmetlinin doğum tarihi hakkında bu derece kesin bir bilgimiz maalesef yok.

Ünlü İslâm Ansiklopedisi bu büyük Türk amiralinin doğum yılı olarak 1483 rakkamını veriyor. "Türk Meşhurları Ansiklopedisi" ise rahmetlinin 1473 de dünyaya geldiğini ileri sürerek şu mütealâda bulunuyor : *"Doğum tarihi kat'i olarak bilinmiyorsa da, 1473 tarihine doğru olması daha akla yakın görünüyor. İslâm Ansiklopedisi tercümesinde 1483 rakkamı kabul edilmiş ise de, "Hızır" ın* (Barbaros'un asıl adı) *Onaltıncı Yüzyılın ilk yıllarında Saros ve Selânik gibi yerlere gemi işleterek ticaretle meşgul olduğu vesikalarla sabit görüldüğüne göre henüz yirmi yaşına girmemiş bir gencin böyle işlere girişemiyeceği meydandadır."*

Dikkat buyuruldu ya... "Türk Meşhurları Ansiklopedisi" de kesin olarak 1473 ve temmuz 1473 e doğru diyor... Yani Gazi Barbaros Hayreddin Paşa çapında bir büyük Türk dahisinin doğum gününü ve saatını değil, hatta yılını bile kesin olarak tarihlerimizden öğrenemiyoruz. O vak'anüvis tarihçilerimiz ki, filân paşa veya beylerine giydirilen kürkün sayısını, cinsini, kumaşının rengini inceden inceye tarif eder, falan vezirin padişah tarafından boğdurulduktan sonra, iç hazineye alınan altınlarını, nev'ini, bütün teferruatı ile sayar döker de, böyle ünlü bir Türk büyüğünün doğum tarihinin üstüne titizlikle eğilmek lüzumunu duymaz. Ne yapsın, adamcağızı mazur görmeli... Çünkü kendisi tarihçi değil devlet tarafından padişahları, sadrazamları methedip göklere çıkarmaya memur edilmiş bir methiye yazarı, bir gazel ve şerefname üstadıdır.

MÜBAREK SÜLÂLELİ BİR BABA

Her ne ise, biz konumuza dönelim : Gazi Hayreddin Paşanın asıl adı HIZIR'dır ve Eceovalı Yakup Ağanın üçüncü erkek evlâdıdır. Yakup Ağa 1462 tarihinde Midilli adası fethedilirken Sipahi olarak Fatih Sultan Mehmed'in ordusunda bulunmuş ve ada fethedilip Türk egemenliğine geçtikten sonra adada yerleşmiş ve İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarında dört oğlu Midillide dünyaya gelmiştir. Yani sonraları Barbaros adı altında Akdeniz kıyılarını velve-

leye verecek, Cezayirde hükümdarlık tacını kılıcının kuvvetile mubarek başına geçirecek, Alman İmparatoru Şarl Kent gibi haşmeti, satveti ile bütün Avrupayı titretip Fransa kralı Birinci Fransuva'yı esir ettikten sonra bu kralı Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım dilenmiye zorluyacak kadar azametli bir hükümdara kan kusturacak HIZIR, bu mütevazi Türk Sipahisi Yakup Ağanın üçüncü erkek evlâdıdır.

Bir Sipahi, yani suvari evlâdı... Böyle bir çocuğun at ile, koşu ile, binicilik ile ilgilenmesi, cirit oyunlarına merak sardırması gerekir değil mi?.. Ne münasebet... Hızır çocuk daha altı yedi yaşında iken, denizle, gemicilikle, kayıkla ilgileniyor, ada kıyılarında oyuncak kayıklar yüzdürüyor ve biraz büyüyünce de gemilerinde seferlere çıkıyor. Çünkü yalnız Hızır çocuk değil, ortanca ağabeyi Oruç da aynı denizcilik, gemicilik sevdasına tutulmuş. En küçükleri İlyas da öyle. O da deniz ve macera sevdalısı. Yalnız en büyükleri İshak bir kara adamı, yalnız o gemiciliğe değil suvariliğe, yani askerliğe hevesli ve bu sipahi babanın diğer üç oğlu atılgan, ateşli gemiciler olarak yetişiyorlar.

BARBAROS VE KARDEŞİ ESİR OLUYORLAR

İşte bu üç sipahi evlâdı büyüyüp serpildikleri, bıyıkları terleyip tam anlamı ile palalarına güvenir bir çağa geldikleri zaman artık birer usta denizci olmuşlardı. O devir, Akdenizde korsanların ferman yürüttükleri devir... Venedik kalyonları, Ceneviz galileri, Malta şovalyelerinin çevirdikleri hem devlet filolarına mensup savaş gemileri, hem de korsan tekneleri... Zaten o zamanlar, resmî bir savaş gemisi ile her ihtimale karşı silâhlandırılmış ticaret teknelerinin arasında pek az fark görülür. Sonra yalnız bu saydıklarım mı?.. Anadolu kıyılarındaki Türk Beylerinin de Akdenizde av arayan silâhlı gemileri dolaşmakta...

"Zülfikar" kılınçlı gönüllü bayraklarını açıp İstanbul ve Anadolu limanlarında :

"— Solumadan can vermek, terlemeden altın kazanmak istiyen yiğitler bayrağımız altına gelsin..." diye yoldaş toplayan Türk korsanlarının haddi hesabı yoktu o sıralarda... Lâfın kısası o yıllarda Akdenizde, Adalar Denizinde, Adriyatikte gemicilik gücü gücüne yetene, bir nevi fedailik, serdengeçtilikten farksızdı.

Bu durum karşısında bile Oruç, Hızır ve İlyas kardeşler yılmıyorlar, bu netameli sularda deniz ticareti yapıyorlardı. Hatta bir iki gemi sahibi de olmuşlardı. İşte Hızır ile İlyas bu gemilerden birinde bir sefer esnasında Rodos açıklarından geçerlerken Rodos korsanlarının saldırısına uğradılar ve arslanlar gibi savunmalarına rağmen, pek üstün bir deniz kuvveti karşısında yenilgiye uğradılar. O zamana kadar sadece deniz ticaretinin nimetlerinden faydalanıp Tanrıya şükreden Hızır, bu korsan saldırısı karşısında deniz ticaretinin mal ve şahıstan ibaret olmadığı gerçeğine ermiş bulunuyordu. Fazla olarak Hızır'ın kalbinde bir intikam volkanı da tutuşmuştu. Çünkü Rodos korsanları ile verdikleri savaşta küçük kardeşi İlyas şehit, kendisi de esir olmuştu. İlyas henüz çocuk denilecek bir çağda idi ve kardeşinin gençliğine doymadan öldürülmüş olması, Hızır'ın ondan sonra Rodos ve İtalyan korsanlarına karşı sürdürüp gideceği kanlı akınların, korkunç saldırışların bir temel taşı olmuştu denilebilir.

Evet genç Hızır : *"Solumadan can vermek, terlemeden altın kazanmak"* tekerlemesinin sırrını işte o çarpışmada tam anlamıyla kavramış olsa gerektir. O çocuk yaşında şehit edilen kardeşinin intikamını almalı idi ve pek parlak bir şekilde alacaktı da...

BİR BAŞKA GÖRÜŞ

İslâm Ansiklopedisi ve Türk Meşhurları Ansiklopedisi Barbaros kardeşlerden İlyas'ın şehit düştüğü deniz savaşında kendisi ile birlikte bulunan biraderin Hızır olduğunu ve Hızır'ın Malta Sen - Jan şovalyelerine esir düşüp, Maltada iki yıl esir kaldığını ve forsa olarak Malta çekdirilerinde kürek çektiğini kaydederler. Halbuki *Barbaros Destanı* adlı değerli bir inceleme ve araştırma eserinin sahibi Deniz Gedikli Erbaş Okulu Tarih öğretmeni sayın Methi Baydar, kitabında İlyas'ın şehit düştüğü

Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşanın bir sefer dönüşünde padişaha ganimet hissesi getirişi.

çarpışmada kendisi ile birlikte bulunan kardeşinin Hızır değil Oruç olduğunu kaydeder ve şöyle der :

1503 de İlyas ile Oruç Girit açıklarında bir gemiye rastladılar. Bu, "Notr - dökonsepsion" adlı 27 oturaklı bir çekdiri idi. Üstün kuvvet karşısında, canavarlar gibi dövüşen kardeşlerden İlyas şehit oldu, Oruç esir düştü, iki Rodoslu kaptana satıldı.

Derlerki Barbaros adı bu esirlikten kalmıştır. Rodoslular ya Baba Oruç ismini yanlış telâffuz ettiler, yahut kızıl sakalına bakarak Bakır Sakal = Rogsa Barba lâkabını taktılar.

Oruç Rodosta iki yıl kaldı. Yüreğinde öç istekleri uyanırken, askerlik ve denizcilik bilgileri ve teşkilâtları tam olan bu düşmanlardan örnek almayı herhalde düşünmüştür. İlyas'ın ölümünü ve Oruç'un esir edildiğini duyan Hızır, hemen kardeşini kurtarmanın yolunu aradı. Varını yoğunu sattı, para edindi. Midillide oturan Rodoslu bir Rum ile Bodrum'a gittiler. Hızır orada kaldı. Rum, Rodosa geçerek Oruç'a kardeşinin hazırlıklarını anlattı. Oruç kendi kendisini kurtaracağını söyledi, kardeşini bütün varından etmek istemiyordu. Santerlioğlu adında hayırsever bir Rum da Oruç'u yirmi beş bin akçeye satın almak istedi, fakat kaptanlar satmadılar.

Şehzade Korkut o zaman, Antalya valisi idi. İkinci Bayezid'in iyi yürekliliği ile tanınmış bu oğlu, Kapıcıbaşısını kırk kadar müslüman esirini kurtaracak para ile Rodosa göndermişti. Pazarlığa göre müslümanlar Antalya'da teslim edilecekti. Oruç'u esirleri götürecek gemiyi korumaya memur galeryada kürekçi yaptılar. Gururlu reis gardiyanın ağır disiplinine boyun eğdi, bu yetmiyormuş gibi, onunla eğlendiler :

"— Ey Türk dediler, gel kâfir ol, bizim dinimizi de öğrendin, aramızda iyi insan olursun!"

Oruç tevekkülle kürek çekerek cevap verdi :

"— Çökmüş dininizin yıkıntıları üstüne hak dinini kuran Allaha şükürler olsun! Allah tektir ve Muhammed onun peygamberidir. Sizler ne zavallı insan-

larsınız ki, Tanrınızı, bir putu göstererek elinizle yapar, sonra ona taparsınız."

"— Ya senin Muhammed'in kudretli ise seni kurtarsın bakalım!"

"— Ben kendimi ona ısmarladım. Allahın izni ile beni bir gün elbet kurtaracak."

Galerya yol almış ve gecelemek için Meis adası açıklarında demirlemişti. Sakin ve mehtaplı bir gece idi. Kaptan birkaç gemicisini sandalla balık avlamaya gönderdi.

Allah Oruç'un duasını duydu mu? Birdenbire gök kararıyor, rüzgâr soğuyor, kabaran dalgalar canavarlaşıyordu. Önce sandal geriye dönemedi ve karışıklıktan faydalanan esir Oruç demirlerini kesebilmişti. Artık Allahın yardımından emindi. Korkunç sulara atıldı ve balıkların bile yüzemiyecekleri bu fırtınada sahile çıktı. Anavatan toprağını uzun uzun öptü.

Görülüyor ki, İlyas'ın şehit düştüğü çarpışmada esir olan bazı kaynaklara göre Hızır, yani geleceğin Barbaros Hayreddin Paşası, Deniz Gedikli Erbaş Okulu tarih öğretmeni sayın Methi Baydar'a göre de Oruç'tur. Sayın Methi, Rodos savaş gemisinin adını, kaç oturak olduğunu, yani sınıfını da belirttiğine göre, bu alanda onun verdiği bilginin daha mevsuk olduğuna hükmetmek icab ediyor. Ancak bu zat da ileri sürdüğü iddiaya bir kaynak göstermediğine göre, bu iki görüşten hangisinin gerçeğe uyduğunu kesin olarak öğrenmek mümkün olamıyor. Biz her ikisini de kaydetmekle yetiniyoruz.

KORSANLIĞA NASIL BAŞLAMIŞLARDI?

İki küçük kardeşinin Rodos korsanları tarafından mağlûp edilip, Hızır'ın esir, İlyas'ın da şehit edildiğini işiten Oruç Reis, kardeşlerinin intikamını almak amacile korsanlığa başlamıştı.

Geleceğin büyük Barbaros'u, yani Hızır, Rodos korsanlarının elinden kaçıp kurtulduktan sonra o da denizlerde dolaşmıya başladı, bir süre Antalya'da şehzade Korkud'un hizmetinde bulunduktan sonra ağabeyi Oruç Reis ile birleşip korsanlığa başladı. Ne var ki, Osmanlı Devleti Anadolu kıyılarında korsan gemilerinin dolaşmalarını yasaklayınca, iki kardeş Tunustaki Cerbe adasına gittiler ve bu adada kendilerine bir deniz üssü kurarak faaliyete başladılar.

O devirde Tunusta saltanat süren Beni Hafi hanedanının hazinesine elde ettikleri ganimetlerden beşte birini vermek şartile Halk-ul-vâd kal'asında barınmak müsaadesini aldılar. Korsanlık faaliyetlerini genişleterek Akdenizde Venedik, Ceneviz, İspanyol ve Fransız gemilerini ve galilerini vurarak servet ve şöhret kazandılar. Nihayet 1516 da Cezayir kalesini İspanyollardan alarak küçük bir hükümete sahip oldular. Bu hükümetin başına Baba Oruç ünvanı ile şöhret bulan Oruç Reis geçmişti. Araplarla İspanyolların hücumuna karşı savaşırken Oruç Reis Tlemsen'de vurularak şehit düştü.

BARBAROS, HÜKÜMET REİSİ OLUYOR

Cezayirde bulunan Hızır Reis, bozulan durumu düzelterek hükümetin başına geçti. O sıralarda Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim Han Mısır'ı fethetmiş bulunuyordu. Hızır Reis Kuzey Afrikadaki durumunu kuvvetlendirmek için Yavuz Sultan Selim'e bir heyet göndererek Cezayirde Osmanlı egemenliğini kabul etmesini istemiş, Yavuz da bu müracaatı memnunlukla karşılıyarak Hızır Reise Beylerbeyi payesi ve iki bin Yeniçeri ile top ve benzeri savaş araçları göndermiştir.

Artık bir Osmanlı paşası olan Hızır Reisin büsbütün kuvvetlenen durumu, düşmanlarını çok ürkütmüş ve kendisine çeşitli hücumların yapılmasına sebep olmuş ise de bunların hemen hepsi Barbarosun galip gelmesi ile sonuçlanmış ve onun şöhreti bütün Akdeniz kıyılarını tutmuştur.

1535 yılında Osmanlı İmparatorluğu tahtında bulunan Yavuz'un biricik oğlu Kanuni Sultan Süleyman, Akdenizde tam anlamı ile eğemenliğin ancak Hızır Reis gibi şöhretli bir Türk amiralinin elile sağlanabileceğini düşünerek onu İstanbul'a davet etti. Hızır Paşa da donanması ile ve her biri bir deniz kurdu olan yanındaki on sekiz kaptanı ile İs-

tanbul'a gelerek Kanunî Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edildi.

Padişah, din ve devlete hayırlı olacağını bildiği bu şanlı Türk amiraline *Hayreddin* ismini verdi ve onu Osmanlı İmparatorluğu Kaptan-ı Deryalığına tayin etti.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA OSMANLI KAPTAN-I DERYASI

Barbaros Hayreddin bu makamda ölünceye kadar, yani on üç yıl kadar kaldı ve Osmanlı Donanmasına Akdeniz birinciliğini kazandırdı. Yunan Adalarından birçoğunu, Giridde Kandiyeyi, İtalyada Misinayı ve daha birçok İtalyan kıyılarını vurdu, Avrupalı devletlerin tertipledikleri deniz Haçlı Seferlerini bozdu, o devrin İngilteresi olan Venedik Cumhuriyetinin en namlı kaptanı ve o zamanın Akdenizin en değerli amirali sayılan Andrea Doryayı meşhur Preveze deniz savaşında yenerek kendi kumandası altındaki donanmanın bir kaç misli üstünlüğündeki birleşik milletler donanmasını büyük bir yenilgiye uğrattı ve düşman donanmasının büyük bir kısmını batırdı. 1583 yılı eylülünün 28 inde geçen Preveze deniz zaferi, dünya deniz savaşlarının en parlaklarından, en muhteşemlerinden biridir.

Fransa kralı Birinci Fransuva, Almanya İmparatoru Şarl Kent'e yenilmiş, Osmanlı Padişahı Sultan Süleymandan yardım istemişti. Barbaros Hayreddin Paşa donanması ile Nis limanına gitti, bu şehri zaptetti, Şarl Kent'in donanmasını perişan ederek Fransız kralını kurtardı. Barbaros Hayreddin Paşa, Osmanlı hükümetine birçok deniz zaferleri ile birlikte Cezayir ve Tunus egemenliğini de getirmiş ve ondan sonra hayli müddet Akdeniz hakimiyetini ellerinde tutan büyük denizciler yetiştirmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa temmuz ayının dördüncü günü Tanrının rahmetine kavuştu ve Beşiktaş iskelesi yakınında deniz kenarında ve Boğaza bakan türbesine gömüldü.

Mat-ı-Reis-ül-bahr, Ebcet hesabile ölüm tarihini gösterir. H. 953 (M. 1546)

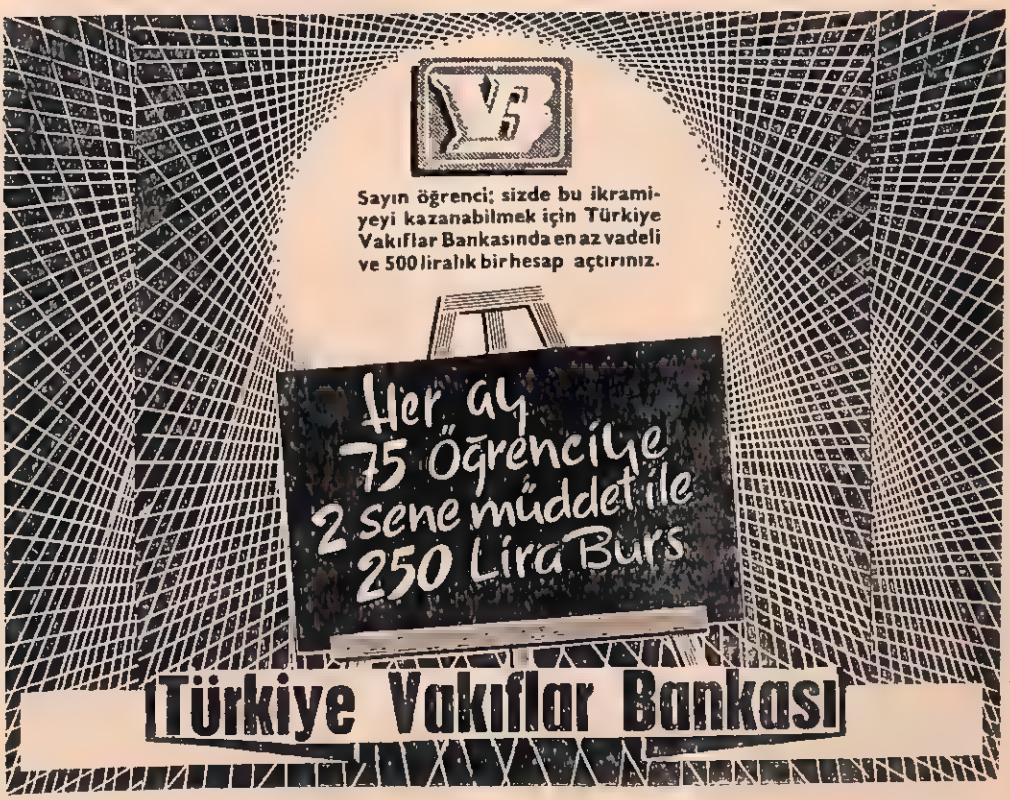

Tarih — 270 (Basın : 11490 — A — 20291)

Tarikat Mensuplarında Zarafet ve Hazırcevaplık

Yazan : Cemaleddin Server **REVNAKOĞLU**

Üsküdar'da, Rıfaîye Tarîkatinden meşhur Debbağlar = Tabaklar Tekkesinin (1) kıdemli dervişlerinden **Kanbur Mehmed Efendi** isimli bir zat vardı. Her yerde kendisinden bahsedilir, sohbeti dinlenilir, sevimli bir insandı. **Kanbur Dede** de derlerdi.

Aynı zamanda devrin Tulûat sahneleri ve orta oyunu sanatkârları arasında, eski şöhret sahiplerinden biri olarak tanınmıştı (2). Orta oyunlarında "Kavuklu" ya çıkıyordu (3).

Karşısında "Pîşekâr" oynayan Tenekeci İsmail Efendi de kanburdu. Bunlara **Çifte Kanburlar** derlerdi.

Üsküdarda Bağlarbaşı'nda, bir Ermeniye ait yazlık gazinoda, devamlı olarak beş - altı sene oyunlar verdiler. Cuma ve Pazar günleri buraları, akın akın gelen seyircilerle tıklım tıklım dolar, sokaklar tıkanır, yollardan geçilmez bir hal alırdı.

Kanbur Dede Mehmet Efendi, kısacık boylu, ufacık tefecik bir adamdı. Tuhaflık olsun diye onu bazan zembile koyarlar, yahut omuza alarak oyuna çıkarırlardı. Kanburu sağ tarafta idi. İrice burunlu olup gözlerinin arası dardı. Hiç bir şey söylemese bile yine bu hali güldürmeye kâfi geliyordu. Sırtında ekseriya nar çiçeği renginde, kolları uzun kırmızı bir cübbe bulunurdu. Yaz günleri Tekkede ve dışarda deve tüyüne çalan kolsuz "Haydariyye" (4) giyerdi. Sâf gibi görünürse de çok zeki ve duygulu bir insandı. İçinden gülümseyen, keskin bakışlı gözlerinde daima derin manalı ve imalı zeka parıltıları göze çarpardı.

Eski tulûat sahnelerinin unutulmaz siması, Rıfaiyye Tarikati dervişlerinden devrinin tabiri ile "Komik-i Şehir" Abdürrezzak (Abdi) Efendi.

Türk temâşası hayatında, Orta Oyunlarında, herkesçe bilinen ve takdîr gören sanatkârlık tarafı, sanat şahsiyeti gibi nüktedanlığı, hazırcevaplığı ve kalendermeşrepliği ile de sevdikleri arasında meşhur olmuştu. Hazırcevaplığına kolay kolay cevap bulunamıyordu.

Meslekte sanat arkadaşı olan Tenekeci İsmail Efendi vefat edince, meydanda kendi başına kalması, onu pek üzmüştü. Bir müddet sonra çaresiz kalarak zamanın meşhur tulûat komiği Abdi Efendinin kumpanyasına geçti. Bu sefer de onunla Kuşdili Çayırında, Yoğurtçu Parkında Orta Oyunlarına devam ettiler. Ve ramazan geceleri ayrıca eski Direkler Arası'nda (Şehzadebaşında) Abdi Efendi ile "Perdeli" oynadılar. Yani tulûatçılara mahsus olan şekilde sahneye çıkarılan eserleri süflör-

süz temsil ettiler; yaradana sığınarak saatlerce karşılıklı çene yarıştırdılar. Seyirciyi gülmekten katılttılar.

"10 NUMARA OLUYORUZ"

Abdi Efendi de, Kanbur Mehmed Efendi gibi Rıfaî dervişlerinden idi (5). Candan arkadaş ve yoldaş olan bu iki sanatkâr, birbirlerini pek severlerdi. Mehmed Efendi, ölene kadar Abdi Efendinin yanından ayrılmadı.

Abdi Efendi, tam aksine iri yapılı, gösterişli ve uzun boylu idi. Yolda beraber giderlerken Mehmed Efendi, onun yanında pek ufacık kaldığı için; Abdi Efendi lâtife olsun diye :

"— Ulan Mehmed dermiş, seninle yan yana geldik mi, on numara oluyoruz."

"PÜFÇÜ MEHMED EFENDİ"

Mehmed Efendi Tekke hizmetinde destur aldığı (ma'nen izinli olduğu) için bazan hasta da okurdu. Temiz kalbli, sâf bir insan olduğundan nefesinin iyi geldiğini söylerlerdi.

Abdi Efendi, yine Mehmed Efendiyi kızdırmak için ona **Püfçü Mehmed Efendi** ismini takmıştı. Tekkede ve meclislerde:

"— Şu Püfçü Mehmed Efendi değil mi, onu bana sorun siz; ne mal olduğunu **ben bilirim"** diye onu ikide bir kızdırmak isterdi.

★ ★ ★

Mehmed Efendi, ufak tefek olmasına rağmen vücudu zikre de yatkındı. Tekkede kendisine verilen vazifelerin ifasında hiç kusur etmediği gibi, Üsküdar ve çevresi dergâhlarında tanınmış, eskimiş sayılı "kıyamcı" lar arasında, onun da adı geçerdi. Bıkmadan, yorulmadan, saatlerce vecd içinde zikretmesi görülecek şeydi. Biraz ilâhî ve "şuul" de meşketmiş olduğundan, bazan zikirden çıkar, Peyrev postuna oturur, "cumhur" a katılmak suretile ilâhiler okuyarak, onlara yardımcı olurdu. Zikir âlemlerinin uzun sürdüğü gecelerde, Menzilhane Yokuşu'ndaki evine dönmekten vazgeçer, dergâhın Tevhidhanesinde postu serer, orada mihman olurdu. (O geceyi Tekke'de geçirirdi).

"BU ANTİKAYI NEREDEN ALDIN?"

Abdi Efendi ile yine bir gün köprü üzerinde yanyana yürürlerken zamanın Gümrük Nazırı Trabzonlu Hasan Fehmi Paşaya rastlamışlar.

Paşa, Kanbur Mehmed Efendinin omuzundan sıkıca tutarak Abdi Efendiye sormuş :

"— Bu antikayı nereden aldın?"

Abdi Efendiyi beklemeden Mehmed Efendi cevabı yetiştirmiş :

---

(1) Bu dergâh-ı şerif, Üsküdarda, Atpazarı çevresinde, Hayreddin Çavuş mahallesinde ve Büyük Selim Paşa Yokuşundadır. Debbağlar = Tabaklar Meydanı'na yakın yerde bulunduğundan "Tabaklar Tekkesi" denilmiştir. Ayin-i şerif'in icra edildiği günün ismi ile "Çarşamba Tekkesi" de derler. Tekkeyi yaptıran Kurban Nasûh Baba, "Hamzaviyye" Tarikatı ricalinden olduğu için Tekke, önceleri Hamzaviyye'den idi. Üsküdarda ilk Hamzaviyye zaviyesi olarak kurulmuş, sonra Rıfâîler'e geçmişti. Son zamanlara kadar Rıfâiyyenin Alvaniyye kolunun usulü üzere tarikat âyini yapılmakta idi.

(2) Tekke Şeyhi ve dervişlerden olup da, Türk temaşası hayatında ayrıca isim yapmış, meselâ Salkımsöğüt'de Aydınoğlu Tekkesi postnişini Hâyâli Şeyh Fehmi Efendi, Haseki'de Zindanarkası'nda Gülşeniyye'den Başcı Mahmud Efendi Tekkesinin son postnişini İmam Hakkı Efendi gibi estetik tarafları olan sanatkâr şahsiyetlerden ayrıca bahsedeceğiz.

(3) Türk Yurdu mecmuasının 1928 yılında yayınlanmış bir özel sayısında (Sah. 12) Kanbur Mehmed Efendi için "Üsküdarda Aziz Mahmud Efendi Tekkesi hulefasından idi." denilmesi, kat'iyyen yanlıştır.
Mezar kitabçesinde görüldüğü gibi, kendisi Rıfaiyye Tarikatine mensup idi. Yazdığımız şekilde Tabaklar Tekkesine intisabı vardı. Bundan dolayı başına daima ortadan kılınçlı (tek dilimli) beyaz arakiyye giyer ve üzerine Rıfâîlere mahsus olan siyah şemle (dolama sarık) sarardı.

(4) Dervişlere mahsus boyu diz kapaklarına kadar uzanan kolsuz, aba yelek.

(5) Komik Abdürrezzak = Abdi Efendi, ilk yazımızda adı geçen Şehremini'nde, Odabaşı Tekkesinin son postnişini Ahmet Muhtar Efendinin dervişlerinde idi. Vefatı şeyhinin kucağında olmuştur.
Rahmetli komik Naşid'in 26 Kânun-ı Sânî (ocak) 1939 tarihli "Son Posta" gazetesinde, Nusret Sâfa Coşkun'a yazdırdığı "Hayatım" başlıklı hatıratında söylediği gibi Abdi Efendi, "İmam Hakkı'nın dergâhına mensup" değildi.

"— **Eşyây-ı ayniyye'den efendim.**" Yani Gümrükte kalan ve üzerinden bir sene bir gün geçtikten sonra satılığa çıkarılan sahipsiz "mal" lardan biriyim demek istemiş.

★ ★ ★

Üsküdarın meşhur Rıfaî dervişi, değerli sanatkâr ve nükte adamı Kanbur Mehmed Efendi 20 Teşrin-i evvel 1324 (20 Ekim 1906) da vefat ettiği zaman bir hayli yaşlanmıştı. İnadiyyede, Celvetiyye'den Bandırmalı zade Tekkesi önünde, Selim Baba Türbesinin arkasına rastlayan cadde tarafında yatıyor. Kendisi gibi küçücük mezar taşına, ufacık bir Aziziye fesi kondurulduğunu görüyoruz. Ta'lik yazı ile yazılı kitabesi şöyledir :

Yâ Huu
Bu cihanda bulmadım hiç rahatı
İhtiyar etdim ânın için rıhleti
Kimse gülmez, kimse dahî gülmeye
Zevkına değmez cihanın mihneti
Tarik'i Rıfâî'den derviş
Kanbur Mehmed Efendi'nin ruhine
Elfâtiha.

Fi 1324, 20 Teşrin-i Evvel.

"ULU RABBİM NEYE KAADİR DEĞİL Kİ?.."

Tabaklar Tekkesine her hafta gelip zikirde bulunan yine Üsküdarlı bir **Derviş Kanber** vardı. Üsküdar halkının pek çok sevdiği, saygı gösterdiği bu zat, diğer Tekkelere de gider, zikre girerdi. Bir ara Tevhidhane'den dışarıya çıkar, tekrar gelir, zâkirlerin yanına oturur, onları taklide çalışarak onlar gibi okumak isterdi.

Ebadile'den sayılan gayetle sâf kalbli bir insan olduğundan kendisine ne söylenilirse inanırdı. Hayatta en büyük zevki ve devamlı temennisi şeker, ekmek idi. Başlıca duası da, **"Rabbim beni şekersiz eppeksiz (ekmeksiz) bırakmasın!"** demekten ibaretti.

Tekke arkadaşı Kambur Mehmed Efendi ile bir gün karşı karşıya oturmuşlar, Silivri yoğurdu yiyorlarmış.

Derviş Kanber, yoğurdu pek beğenmiş Kambur Mehmed'e :

"— Hakikaten çok güzel, lezzetli yoğurt.. değil mi?" demiş.

Kanbur Mehmed, hiç bozuntuya vermeden, "Evet" demiş :

"— Bu sene yağmurlar hamdolsun vaktinde yağdı. Bizim Erenköyünün yoğurtlarını ağaçlar çekmiyor; yoğurdun her bir tanesi 12 okka geliyor. Yoğurt ağaçlarının bütün dalları yerlerde.. Ah bir görseniz.. Kırılmasın diye altlarına destek koydular!"

Etraftan gülüşmüşler :

"— Amma da yaptın hâ Kanbur; yemiş ağaçları hiç yoğurt verir mi?" demişler.

Derviş Kanber onların hayretlerine karşı kendisi de hayret etmiş görünerek :

"— Ne gülüyorsunuz yahu; Ulu Rabbim neye kaadir değil ki? Ağaçda da yaratır, toprakta da.." demiş.

YAĞI TÜKENMİŞTİR

Son zamanlarda Güzel San'atlar Akademisi "Şark tezînî sanatlar kısmı"nda muallimlik eden, devrin meşhur zâkir başılarından Beşiktaşlı Hattat Hacı Nurî Bey merhum (6), tıraş olmak için her vakit gittiği Berber Mustafa Efendinin Beşiktaştaki dükkânında oturuyordu. Yanında çok sevdiği, Tekke ve sahnelerden tanıdığı Abdi Efendi de vardı. Berber Mustafa Efendi, Abdi Efendi ve kendisi ile birlikte sohbet ediyorlardı. Daha ziyade Abdi Efendiyi dinliyorlardı. Onun anlattıkları, hepsine neşe veriyordu.

O sırada birbirini yederek yanyana yürüyen iki a'mâ dilenci, dükkânın kapısı önüne geldi. Yunus Emre'nin,

Dolab niçin inlersin

ilâhisini okuyorlardı. Yarım adım farkla biraz daha ileriye çıkmış bulunan baş dilencinin elindeki zincire bağlı keşkül'e, Abdi Efendi bir miktar mangır (para) bırakdı. Aynı zamanda kulağına eğilerek ve gülerek :

"— Neden inleyecek a evlâdım; yağı tükenmişdir de onun için!.." dedi.

---

(6) **Değerli ses sanatkârı Tulin Korman'ın babasıdır.**
Son devrin birinci sınıf hattatları içinde de geniş şöhret yapmış bulunan Hacı Nuri Bey, elifleri pek düzgün, son derece güzel ve birbirine tamamiyle uygun çekmesinden dolayı kendisine, hattatlar arasında "Elifi Nuri Bey" derlerdi.
14 Şubat 1951 tarihinde vefat eyledi.

Dağa çıkan Kolağası, Dağa çıkarılan Müşir

ve

İkinci Meşrutiyetin İlânı

Yazan : Cemal KUTAY

Tarih 4 temmuz 1908 dir. Sultan Hamid saltanatının otuz ikinci yılı içindedir: 1876 dan 1908 e kadar geçen çeyrek yüz yılı aşkın devre içindeki sayısız çetin hadiseler, altmış altı yaşına gelen Padişahı yormuş, bezdirmiş, hatta ümitsizlendirmiştir: Çünkü kendisinin neticelerine değer verip bağlandığı nice nice ümidler, bugün, birer serâptır. İhtiyar ve yorgun Padişahı dertlendiren son hadise, yedi yıl makam-ı sadaret-i uzmâ'ya lâyık görerek vatanın mukadderatını idare edeceklerin başında tuttuğu Avlonyalı Ferid Paşanın :

"— Makedonyada başlıyan mukabil harekâtın istikametini atebe-i ulyâya arz ve iblağ edememek çaresizliği içinde ifay-ı hizmete imkân görememiş olma esbab-ı mucibesi ile..." istifa etmiş olmasıdır. Hiç bir sadrazamının kendiliğinden istifasına imkân vermiyen Sultan Hamid, 23 haziran 1908 de Avlonyalı Ferid Paşayı azletmiş, yerine yedinci defa olarak meşhur Said Paşayı sadaret makamına getirmiştir.

Ve, 23 haziranın üzerinden on bir gün geçtikden sonra, 4 temmuz 1908 de, Mabeyn Başkâtibi Kara Tahsin Paşa, elinde Manastır'dan gelen telgrafla Sultan Hamid'in huzuruna çıkıp, kolağası Nizayi Beyin emrindeki kuvvetlerle **dağa çıktığını** öğrenince, boş gözlerle Tahsin Paşaya bakmış : **"— Kim bu Niyazi Bey?"** demişti.

Evet... Bu Niyazi Bey kimdi? Daha sonra, üç arkadaşı ile beraber ikinci meşrutiyetin tarihine **kahraman-ı hürriyet** olarak girecek olan Niyazi Bey kimdi?

Tarihin bazı devreleri ibretlerle doludur : Sultan Hamid'in kendisine **aktar-ı cihân-ı İslâm'da Halife-i ruy-u zıllullah-ı fil âlem** ünvanı verilen çağının en kıdemli Hakan'nının görmeyi arzuladığı bu genç kolağası da, kendisine sadakat yemini yaparak Ordudaki hizmetine başladığı Padişahı için aynı şeyi düşünüyordu. Nitekim, ölümünden kısa zaman önce yazdırdığı Hatırat-ı Niyâzi'de, Sultan Hamid'i görebilmek için duyduğu vazgeçilmesi güç merakı sami-

Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey (1873 - 1912). Ferdî hareketlerin, değişmez sanılan iskeletleşmiş görünüşleri fiskelemekle nasıl yıkacağının, fakat gayesiz, kadrosuz, hazırlıksız teşebbüslerin ağır bedelini ülkelerin nasıl ödiyeceğini şahsında isbat eden vatandaşlardan birisi.

miyetle anlatır ve otuz bir mart hadisesini takip eden günlerde, Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişini, Sultan Hamid'in tahttan indirilişini ve Selânik'e gönderilmesini, mücadeleyi beraberce yaptığı arkadaşlarından dinlediği gibi kaydettikten sonra, Alâtini köşkünde, sabık Padişahın muhafazasına memur arkadaşı erkân-ı harp binbaşısı Ali Fethi Beyin **(rahmetli başvekil Ali Fethi Okyar)** delâletiyle görebildiği sâkıt Padişah için şu gönülden duygusunu saklamaz :

"— Sultan Hamid, bize anlattıklarına hiç benzemiyordu. Kendisi, yaşından çok yorulmuş ve kederli bir halde idi. Fakat gözlerinin hayatiyetini, tesirini asla unutamam. Karşısındakinin kalbinden geçenleri anlamak istercesine sabit ve derin nazarları vardı. Ben bundan asla azap ve istitab hissetmedim. Çünkü kendisinin şahsına karşı hiç bir adavetim ve buğzum yoktu. Ben münhasıran mülk-ü milletin saadet ve huzuru için lüzumlu addettiğim meşrutiyetin ilânı gayesi ile fiilî mukavemete girişmiş idim."

Başkâtip Tahsin Paşa, Padişahın : **"— Kimdir bu Niyazi Bey?"** sualine vazıh ve dağa çıkmış olmak, yani, emrindeki kuvvetlerle isyan ve silâhlı mukavemet hareketine girişmiş genç zabitin şahsiyetini bilmediği için Padişaha cevap veremediğini hatıratında kaydeder. Söylenebilir ki, Sultan Hamid'in öğrenmek istediği de, Niyazi Beyin kişiliği değildir: Başlanılmış olan hareketin gayesi ve örgüsüdür. Onu da, ancak, 1918 de Osmanlı İmparatorluğu hayat sahnesinden çekildikten sonra tarih söyliyebilecektir...

BİR MÜŞİR DAĞA KALDIRILIYOR!..

Bu "dağa kaldırmak" tâbiri, İkinci Meşrutiyetin öncesinde, siyasî hadiselerin, daha sonra da ferdî şakavet hadiselerinin edebiyatına girmiş tâbirdir: Bugün de, Doğu illerimizdeki eşkiyalık vak'alarında kullanılıyor!..

1908 le 1918 seneleri arasındaki on yıl, üç büyük harp ve sayısız iç kargaşalıklar, nihayet dünyanın en azametli devletlerinden birisi olduğu tarih gerçeği olan İmparatorluğumuzun son yaşama fasılası olarak öylesine çeşitli ve derin hadiselerin geçit resmidir ki, İkinci Meşrutiyetin ilânını gerçek çehresiyle tesbit edebilme zaman ve arzusu dahi aranmadı: Tarih kitaplarına geçen, daha çok bu **dağa çıkma** tâbiridir: Bir müşir öldürülüyor: Şemsi Paşa... Bir müşîr dağa kaldırılıyor: Tatar Osman Paşa... Ve, bir kolağası, yani bugünkü karşılığı ile kıdemli yüzbaşı, emrindeki kuvvetleri alarak dağa çıkıyor... Son iki hadisenin kahramanı aynı kişidir: Kolağası Resneli Niyazi Bey... Müşir Tatar Osman Paşayı "dağa" kaldıran da Niyazi Beydir, emrindeki kuvvetlerle "dağa" çıkan da Niyazi Bey!..

Sultan Hamid'in şahsına çok değer verdiği ve neferlikten müşirliğe kadar yükselttiği meşhur Şemsi Paşa, Manastır'da telgrafhaneden çıkarken mülâzım Atıf Bey **(Çanakkale mebusu rahmetli Atıf Kamçıl)** tarafından öldürülmüş, Yıldız Sarayını dehşet içinde bırakan bu ölümden sonra Padişah, dilediği kadar sert tedbirler almak selâhiyeti ile ölenin yerine Osman Fevzi Paşayı göndermişti. **Tatar Müşir** olarak tanınan Osman Paşa Manastırda vazifeye başlayınca vaziyeti kendisi, daha açık ifadesi ile Sultan Hamid devri için "ümitsiz" görmüştü: İttihad ve Terakki, Ordunun genç kadrosunu eline almıştı. Reval'da buluşan Rus Çarı ile İngiltere Kralı, Cermenlerin Doğu'da ilerlemelerine ve yerleşmelerine mani olacak tedbirler arasında gördükleri Osmanlı İmparatorluğunun hayat sahnesinden müstakil devlet olarak çekilme ve Rusya - İngiltere - Fransa'nın vesâyetinde yarı sömürge halinde taksimi için tam mutabakata vardıkları, Berlin tarafından reddedilmesi güç safhalarıyla ilân edilince, hadise, bilhassa Ordu'nun genç kadrosu arasında gerçek heyecan yaratmış, merkezi Paris'te olan İttihad ve Terakki de, fırsattan faydalanarak o güne kadar sadece söz ve yazı ile devam ettirdiği mücadeleyi fiilî sahaya sokarak teşkilâtı içindeki zabitleri harekete geçmiye teşvik etmişti. Bu arada beş isim üzerinde durulmuş, nitekim bu zabitler, kendilerinden beklenenleri eksiksiz gerçekleştirmişlerdi: Resneli Kolağası Niyazi Bey, Binbaşı Enver Bey,

Niyazi Bey Meşrutiyetin ilânı ile beraber, memleketin en popüler, en itibarda ve aranan, şahsiyeti efsaneleşme yoluna girmiş kişisi olmuştu. Samimî, külfetsiz, merd ve sempatik görünüşü ile -hatta beraberinden ayırmadığı meşhur geyiği ile... gün geçtikçe çevresindeki ilgi artıyordu. İlk yurd içi seyahati olan Bursa'ya gidişi, hadiselere sebep olmuştu. Yukarıdaki kilişede kendisini, önünde Avcı Taburlarının efradı, Taksim kışlası önünde görüyoruz.

Binbaşı Hasan Tosun Bey, Kaymakam Selâhaddin Bey, Kolağası Eyyub Sabri Bey...

Eyub Sabri ve Niyazi Beylerin kuvvetleri, harekete öncülük etmişler, kısa zamanda kendilerine katılan çoğu zabitlerden mürekkep bölüklerle, Manastır şehrini kuşatmışlar ve vilâyet makamının üst iki katını karargâh ve ikametgâh olarak kullanan Müşir Osman Paşayı tevkif ederek "dağa" kaldırmışlardı. Şemsi Paşanın öldürülmesinden sonra, şahsına ve tedbirlerine pek güvendiği Tatar Osman Paşanın akibeti önünde Sultan Hamid, mukavemetin imkânsızlığını, böyle karşı koymaların kardeş kanı dökülmesinin felâketi üzerinde ürkmüş, arzulamamış, yaşlı ve yorgun bünyesinin verdiği çaresizlik içinde, Başkâtibi Kara Tahsin Paşaya aynen şu cümleyi söylemişti :

"— Suyun akıntısına gideceğim!.."

HATIRAT-I NİYÂZİDEN İBRETLER

İkinci Meşrutiyetin ilânı senelerinde ismi, kahraman-ı hürriyet olarak gönüllerde ve dillerde yerleşen şahsiyetlerin başında gelen Niyazi Bey, 1873 de Resne'de doğmuştu. Manastır askerî rüştiyesini ve idâdisini bitirdikten sonra Harbiyeye girmiş, 1896 da mülâzım **(teğmen)** olarak Orduya katılmış, 1897 de çıkan Osmanlı - Yunan savaşında Beşpınar muharebesinde büyük yararlık göstermiş, yaralanmış ve rütbesi mülâzım-ı evvelliğe **(üstteğmenliğe)** yükseltilmişti. Bölüğü ile esir ettiği Yunan kıt'alarını İstanbul'a getirmeye memur edilerek de mükâfatlandırılmış, Sultan Hamid tarafından harp liyakat madalyası ve iltifat-ı şâhanenin tecellisi olarak da bir altın saat almıştı.

Yunan harbinden sonra memleketi civarındaki Uhri'de hudud taburunda bölük kumandanı olmuş, Makedonyadaki Bulgar çetecilerine karşı mücadelenin safında bulunmuş, kısa zamanda üçüncü Avcı Taburu kumandanlığına tâyin edilmiş, rütbesi Yüzbaşılığa yükseltilmişti. Bu hizmet yılları içinde çevrede, rütbesi ile kıyaslanmıyacak kadar büyük nüfuz ve sevgi kazanmıştı. Şahsen şefkatli, cömert, iyi kalbli, tertemiz bir

vatanperverdi. Çok cesurdu. 1906 da, meşhur Sandansky çetesinin sekiz yüz kişisine karşı, emrindeki dört yüz kişi ile büyük bir başarı kazanmış, hemen hemen imha ettiği bu canavarlar topluluğunun ölülerini kendi eliyle gömdürmüş, çetenin üzerinden çıkan paraları, yakınlarına dağıtmak kaydı ile Bulgar hudud kumandanlığına teslim etmişti. Niyazi Beyin şahsiyet ve faaliyeti, o tarihte, Makedonyanın her tarafında teşkilâtı olan ve bugün, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin Kıbrıs'taki vazifesini ifaya çalışan büyük devletler mümessillerinin de dikkatini çekmiş, şahsiyetinin tanınmasına sebep olmuştu. 4 - 6 temmuz 1908 de önceleri emrindeki 600 kişi ile "dağa" çıkmış, fakat şahsiyetinin tesiri ile çevredeki birliklerden çoğu zabit birçok gönüllüler iltihak etmiş, kuvvetleri kısa zamanda iki bini aşmıştı. İşte bu kuvvetlerle Niyazi Bey, Manastır'ı basmış, vali Hıfzı Paşayı konağına hapsetmiş, Müfettiş-i Umumî ve Ordu Müşiri Tatar Osman Fevzi Paşayı "dağa" kaldırmıştı. Meşrutiyetin ilânından sonra serbest bırakılan Osman Paşa şöyle demiştir :

"— Bilhassa Niyazi Beyden fevkalâde hürmet gördüm. Şahsıma daima iyi muamele edilmiştir. Bu harekete teşebbüs edenlerin hareketlerinin ezher cihet, mülk-ü milletin eyâdi-i şevket ve saadetine makrûn olduğunu söylemek benim için vecibe-i vicdaniyedir. Kendileri, şahısları için her türlü meşak ve mezahime kemâl-i metanetle mukavemet ediyorlar idi. Hiç birisinde hırs-ı câh ve şahsî amâl müşahede etmedim. Halka da ima rıfk-ı şefkatle muamele ediyorlardı. Yegâne gayeleri Meşrutiyetin ilânı idi. Bu gayelerinin dîn-ü devletin ne ölçüde menfaatına hadim olduğunu da zaman gösterecektir."

Niyazi Bey'in yakın arkadaşı İzmit Mebusu İsmail Ziya Bersis Bey merhumla birlikte hazırladığı hatıralarında da Osman Paşanın işaret ettiklerine rastlamak mümkündür. Sultan Hamid, Başkâtibi Kara Tahsin Paşaya: **"— Kimdir bu Niyazi Bey?"** derken, emrindeki kuvvetlerle dağa çıkmış genç kolağasının adının ve şahsiyetinin, müşirleri Şemsi ve Osman Paşalardan daha çok muhitten malum olduğunu düşünmediği hazin bir gerçekti: Hangi devirde olursa olsun, ülkeleri idare edenlerin, yeni cereyanların akım yönünü ve onların getireceği kişileri bilmeleri, hatta kollamaları şarttı. Bilhassa Doğu ülkelerinde bu gerçek, gelecek zamanların emniyet subabı idi: 1908 den önce de, sonra da, bu ülkede olup bitenlerin iç yüzünde, Sultan Hamid'in Başkâtibine sorduğu : **"— Kimdir bu Niyazi Bey?"** sualinin damgası vardır: 1908 den sonra da, iktidarı arzularıyla veya olup - bitti'lerle terkedenler, yerlerine geçmiş kişilerin meçhuliyeti önünde bu suali sormuşlardır : Fakat gelenler, bu geliş sebeplerindeki şartları öncesinden değerlendirebilmiş olsa idiler, tabii bu suali ya sormak ihtiyacını duymıyacaklar veya aldıkları cevap kendilerini tatmin edecekti.

Çoğu zaman böyle olmamıştır...

DAĞA ÇIKAN İHTİLÂLCİNİN SONU

Niyazi Bey, dağa çıkmasından sonra, bir ihtilâl kadrosu içindeki az kişiye nasip olabilecek yaygın şöhretin sahibi olarak beş sene, evet, sadece BEŞ SENECİK yaşıyabildi: Mahviyetli, çekingen, mahcup bu taşkın sevginin önünde şaşırmıştı: Selânik'de Hürriyet Meydanında, bir din adamı hüviyeti içinde ilk "hürriyet nutku" nu veren Bediüz - Zaman Said-i Kürdî bile, O'nun adını, millî birliğin, hürriyetin, kurtuluşun ümidi olarak takdis ediyordu: Bursa'ya yaptığı seyahat sırasında, gördüğü itibar ve alâka ile kalb krizi geçirmişti. Fakat Niyazi Beyi, emekliye ayrılarak, Resne'deki çiftliğine çekilmiye zorlıyan asıl sebep, İttihad ve Terakki'nin diğer ileri gelenleri ile arasındaki görüş ve mizâç ayrılıkları idi: O, hiç bir zaman, askerlikten sivil hayata dönmüş "politikacı" olabilecek vasıflara sahip değildi: Emekliliğini istedi, emeklilik maaşı bile almadı, hatta denilebilirdi ki, unutulmak ruhî ihtiyacını duydu. Çünkü çevresindeki insanlar öylesine değişmiş idiler ki, o, saf ve temiz benliği içinde bu değişmenin felsefesini yapamadı : Halbuki her devirde **"kahramanlar enflâsyonu"** illetine müptelâ bu ülkede Ni-

yazi Beyin, geyiğine insanlardan daha çok inanan sâfiyeti, bir **tehlike** idi: Nizam-ı âlemi bozacak tehlike!..

Bu sebeple, 1908 de onu vatana **"münci-i hürriyet"** olarak ilân edenler, gizli açık jestler ve hareketlerle köşeye çekilmesini istediler. Bu istek, Niyazi Beyin şahsî mizacına da uygun idi. Resne'ye geldi, çiftliğine çekildi, hiç düşmanı olmadığını zannediyordu. Gerçekten de böyle bir düşmanlığa hak kazanacak kanlı ve sert işlerin içinde bulunmamış, hatta bunları tasvip de etmemişti. Fakat garip ve ibretle hatırlanmaya değer kader tecellisi olarak, çoğunu kendisinin gönülden sevdiği bir Arnavud milliyetçisi tarafından, meşhur İsâ Bolatin'in adamlarından birisi tarafından 1912 senesi ocak ayında, 39 yaşında öldürüldü.

Su testisi su yolunda mı? Hayır!.. Niyazi Beyin şahsî mizâcı böyle sert bir hükme lâyık değildi amma, o seneler, o yollara girmiş olanların kaderleri üzerinde ne hakkın, ne adaletin, ne de vicdanın muhasebesine imkân bırakmıyan bir keşmekeşin hızla akıp giden şeridi idi...

(Basın : 10360 - A - 20084)

Fatih'in kendi ismini taşıyan camiin kuzey ve güneyine iki sıra halinde inşa ettirdiği devrinin ünlü Semaniye medreseleri.

İmparatorluğumuzda kültür hayatının temel müesseseleri

MEDRESELER

Yazan : **Erdem YÜCEL**

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yıllarından başlıyarak süratle gelişmesinde, hiç şüphe yok ki, buna parelel kültürel faaliyetlerin ve eğitimin büyük rolü olmuştur. Bunun neticesi olarak bu sahada kıymetli birçok şahsiyetler yetişmiş, isimlerinden günümüze kadar bahsedilen sayısız eserler meydana gelmiştir.

Osmanlı kültürünü veren müesseselerin başında Selçuklulardan itibaren devam etmekte olan medreseler gelmektedir. Türklerin Anadoluya yerleşmesinden sonra eğitim konusuna büyük ehemmiyet verilmiş ve kısa bir zaman içerisinde, önce belli başlı büyük şehirlerden başlamak suretiyle kasabalara kadar öğretim müesseseleri, dolayısıyla medreseler kurulmakta gecikmemiş, sayıları da sür'atle arttırılmıştır.

Dinin **"utlubül-ilme minel mehdi ilel lahd"**, yâni beşikten mezara kadar ilme tâlib olunuz tavsiyesine uyarak medrese, camiin mütemmim parçası sayılmış, inşaları da bânileri için dinî bir vazife olmuştur. (1)

Anadoluda Türk iskânının temelleri atıldıktan sonra, zamanın ilim ve kültür bakımından ileri durumda bulunan komşu islâm ülkelerinden birçok âlim, ana-vatana davet edilmiştir. Osmanlı ülkesine gelerek yerleşen bu âlimlere, o zaman o kadar itibar gösterilmiş, rahatları sağlanmıştır ki, uzak diyarlardan, bilhassa Horasan, Herat ve Buhara gibi devrin kültürel merkezlerinden bunu duyarak gelenler olmuştur. Anadoluya gelen âlimlerin, mahallî meslekdaşları ile birlikte yardım ve gayretleri kısa bir zamanda ilk meyvalarını vermekte gecikmemiş, başta Konya olmak üzere Amasya, Kayseri ve Sıvas önemli kültür merkezlerinin ilk öncüleri olmuştur.

(1) Celâl Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, c. 2, s. 448.

ANADOLU'DA İLK MEDRESELER

Anadolu'da Osmanlılar zamanında kültür müessesesi olarak ilk medrese, Orhan Gazi (1288 - 1359) tarafından İznik'de kurulmuştur. Müverrih Âşık Paşazâdeden öğrenildiğine göre, Orhan Gazi İznik'de Yenişehir kapısı civarındaki Bizans manastırlarından birini medreseye tahvil etmiş ve yanına bir imâreti de ilâve etmiştir. Devrine göre oldukça ileri bir öğretimin yapıldığını tahmin ettiğimiz bu medresede Şerafettin Davut Kayserî, Taceddin Esved gibi tanınmış müderrislerin ders verdikleri zannedilmektedir.

Hoca Sadettin Efendi'nin Tacüt-Tevarih isimli eseri, Bursanın zaptından sonra Orhan Gazi'nin hisar içerisindeki bir kiliseyi medrese haline getirdiği ve ayrıca ona vakıflar tahsis ettiğini kaydetmektedir. Orhan Gazinin türbesi yanında bulunan bu medrese, Bursa'da başta Ulu Cami olmak üzere birçok eserin harap olmasına sebep olan 1855 zelzelesinde yıkılmışsa da, sonradan yeniden ahşap olarak yapılmıştır.

Orhan Gaziden sonra Osmanlı tahtına geçen Murat Hüdâvendiğar'ın (1325 - 1389) Bursada Çekirgede yaptırdığı kendi ismini taşıyan camii, cami ile medreseyi orjinal tarzda birleştiren iki katlı çok gösterişli bir yapıdır (2). Bundan sonra oğlu Yıldırım Bayezid (1360 - 1403) de Bursa hisarı dışında bir cami ve medrese yaptırarak babasının yolundan yürümüştür. Fakat 1399 (H. 802) tarihli Yıldırım Bayezid vakfiyesinde iki medreseden bahsedilmektedir ki, bugün birinin sadece ismi kalmıştır (3).

Çelebi Mehmet'in (1387 - 1421) gene Bursada inşa ettirdiği Yeşil medrese ise, diğerlerine nazaran daha başka bir özelliğe sahiptir: Medresenin ilk müderrisi Molla Fenarî'nin oğlu Mehmet Şah Efendinin derslerinde, talebelerinden başka şehrin ileri gelen ulemaları da hazır bulunur ve onların soruları da cevaplandırılırdı. Zamanla bu usul, âdet haline getirilmiştir.

Bursa Sultaniyesinin kuruluşu, İznik medresesini ve dolayısıyla kültürünü ikinci plâna atmakta gecikmemiştir.

SEMANİYE MEDRESELERİ

Bursa'nın Osmanlı kültür ve ilminde oynadığı bu ön plândaki rol, Murad II'nin (1402 - 1451) 1437 - 1447 yılları arasında, yanında bir Darülhadisi bulunan Edirne Üç şerefeli Camii yaptırmasına kadar devam etmiştir. Zamanın medreseleri arasında en yüksek seviyeye ulaşan Edirnedeki bu külliyenin

(2) E. Diez - O. Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1955, s. 122.
(3) Sedat Çetintaş, Türk Mimari Anıtları, İstanbul 1952, c. 2, s. 31.
(4) Prof. A. Süheyl Ünver, Ali Kuşçi, İstanbul 1948, s. 16.

Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'da inşa ettirdiği ve derslerinin özelliği ile dikkati çeken meşhur Yeşil Medrese.

parlak devrini, İstanbul'da Fatih'in Semaniye medreseleri takip etmektedir. Fakat Murat II, Edirneye verdiği ehemmiyetin yanı sıra Bursayı da ihmal etmiyerek burada Muradiye küllliyesini inşa ettirmiştir.

İstanbulun fethini müteakip Fatih Sultan Mehmet (1430 - 1481), yeni medreseler yapılıncaya kadar, önce şehirdeki sekiz kiliseyi bir öğretim müessesesi haline getirerek ilk adımı atmıştır: Bunlardan biri, hâlen Zeyrek Camii olan Pantokrator kilisesi olup, ders veren ilk hocalardan biri Molla Zeyrek olduğundan, burası onun adına izafe edilmiştir. Ayasofyadaki papas odaları ismini taşıyan mekân da, medreseye tahvil edilmiş, burada zamanın en ileri gelen bilginlerinden Molla Hüsrev ders vermiştir.

Fatih zamanında bu çeşitli müesseselerde ders veren âlimler arasında Ali Tûsi, Mevlânâ Abdülkerim ve Ali Kuşçi'nin isimleri sayılmaktadır. Bunlar arasında Uluğ Beyin önce talebesi, sonra çalışma arkadaşı olan Ali Kuşçiyi Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Fatih'in yanına elçi olarak gönderince, onun müsbet ilimlere olan bilgisine, liyâkatına hayran olan Fatih, yanında kalmasını rica ve hattâ ısrar etmiştir. Ali Kuşçi, en ciddî ve liyâkatlı âlimleri, ilim sitesi haline getirdiği İstanbula toplamak isteyen Fatih'in bu ricasını kabul ederek gelmiştir (4).

İlim ve Asalet

Emir Sultan *olarak bilinen Mehmet Şemseddin Efendi, sayılı Türk âlimlerinden biri idi.*

Şemseddin Efendi, gençliğinde Yıldırım Bayezid'in kızlarından Hundi Hatuna gönlüne kaptırmış, fakat duygularını hükümdara söylemek cesaretini kendisinde bulamamış, nihayet devrin Sadrazamı Çandarlı Ali Paşaya müracaat ederek içini dökmüş ve yardımını istemişti.

O zaman, padişah kızlarının Anadolu'nun en asîl beylerine verilmesi âdet olduğundan, Çandarlı Ali Paşa, Mehmet Şemseddin Efendinin bu arzusunu küstahlık olarak karşılamış :

"— Siz soyunuzu neden bilmezsiniz?" *demiş ve sonra da şöyle alay etmişti :*

"— Sen fakir bir dervişsin, Sultan senin nene?"

Aradan zaman geçmiş, hadiseyi Yıldırım Bayezid de duymuştu. Sadrazamı Çandarlı Ali Paşayı huzuruna çağırtarak :

"— Lala *demişti,* biz de asalete kıymet veririz. Ancak ilmin de itibarı ve asaleti vardır. Eğer bu zat vaktiyle medreseye gireceği yerde orduya girseydi, vezir etmekte asla güçlük çekmezdin ya... Biz kerimemizi Şemseddin'e münasip gördük..."

★ ★ ★

İmparatorluğumuzun kuruluş ve yükseliş devirlerinde ilim ve ilim adamı hakkında böyle düşünüyorlardı. Sonra... Evvelâ düşünceler, sonra da devirler değişti. Daha sonrası da malûm...

FATİH'İN HAMLESİ

Kültür ve ilmin bir devletin ilerlemesindeki rolünü gayet iyi takdir eden Fatih, o zamana kadar devam edegelen medrese teşkilâtında hamle yaparak, kendi ismini taşıyan camiin kuzey ve güneyine iki sıra halinde sekiz binadan mürekkep, Semaniye medreselerini inşa ettirmiştir. Bundan sonra Fatih Camiinde teessüs eden sekiz medresede sekiz ayrı müderrisin ders okutmasına karar verilmiştir. Arkasından yüksek derecede öğretim müessesesi olan Semaniye medreselerine talebe yetiştirmek maksadıyla Tetüme medreseleri de kurulmuştur.

Fatih, bu medreselerin tesisinde Vezir-i âzam Mehmet Paşayı, derslerin tertip ve tanziminde ise Molla Hüsrev ile Ali Kuşçiyi görevlendirmiştir. Ayrıca burada Tûsi, Hocazâde Musluhiddin Mustafa, Molla Abdülkerim, Kadızade Molla Kasım gibi zamanın en ileri gelen âlimleri de müderrislik vazifesini ifâ etmiştir. Semaniye medreselerinde Mantık, Fıkıh, Kelâm, Tefsir gibi ilimlerin yanı sıra Matematik, Hendese, Astronomi, Tıp da okutulmuştur.

Semaniye medreselerinin kuruluşundan sonra Fatih'in oğlu Bayezid II (1447 - 1512) İstanbulda kendi ismini taşıyan külliyesini tesis etmiş, zamanın yüksek bir ilim ocağı olan medresesindeki öğretimi de şeyhülislâmlık makamını işgal eden zata tahsis etmiştir. O sırada meşihat makamında bulunan Zembilli Ali Efendi burada müderrislik etmişse de, sonradan Şeyhülislâmlığın işlerinin çoğalmasıyla buraya bir vekil tayin edilmiş ve bu yüzden de ders vekâleti denilen müessese meydana gelmiştir.

SÜLEYMANİYE MEDRESELERİ

Kânunî Sultan Süleyman (1494 - 1566) ise zaferden zafere koşan ordusunun doktor, cerrah ve mühendise olan ihtiyacını göz önünde bulundurarak Süleymaniye Camii külliyesini teşkil eden medreselerini inşa ettirmiştir. Bu medreseler Evvel, Sâni, Sâlis, Râbi ve Darülhadisden ibarettir. Kanunî, Darülhadis müderrisliğine daha önce Bağdat kadılığında bulunan devrinin tefsir ve hadisde en ileri gelen âlimi Molla Yahya bin Nurettin Efendiyi getirmiştir. Ayrıca medreseye zamanın ulemasından Kadızâde Şemsettin Ahmet, Mimarzâde Musluhiddin Mustafa, Afyon Karahisarlı Şeyh Mehmet Efendiler tayin edilmişlerdir.

Bundan sonra idâdi mahiyetinde talebe yetiştirmek için de Tetüme medreseleri tesis olunmuş ve buradan yetişenlerin Süleymaniye medreselerinde yüksek tahsillerini yapabilme imkânları sağlanmıştır.

Süleymaniye medreselerine kadar Osmanlı kültür yuvalarının başında gelen Fatih Semaniye, bundan sonra ikinci plâna düşmüştür. On Yedinci Yüzyılda Süleymaniye medreselerine yapılan ilâve ile burası on iki dereceye yükseltilmiş ve bu tertip, Osmanlıların son zamanına kadar devam etmiştir. Böylece Süleymaniye medresesindeki eğitim iptidâiden başlıyarak, en yüksek derece olan darülhadis'de nihayet buluyordu. Fakat bu on iki derecelik eğitim sistemini birbiri ardından takip etmek zorunluğu da bulunmuyordu. Burada tedris edilen ilim lisanı Arapça olduğundan, okutulan ders kitaplarını,

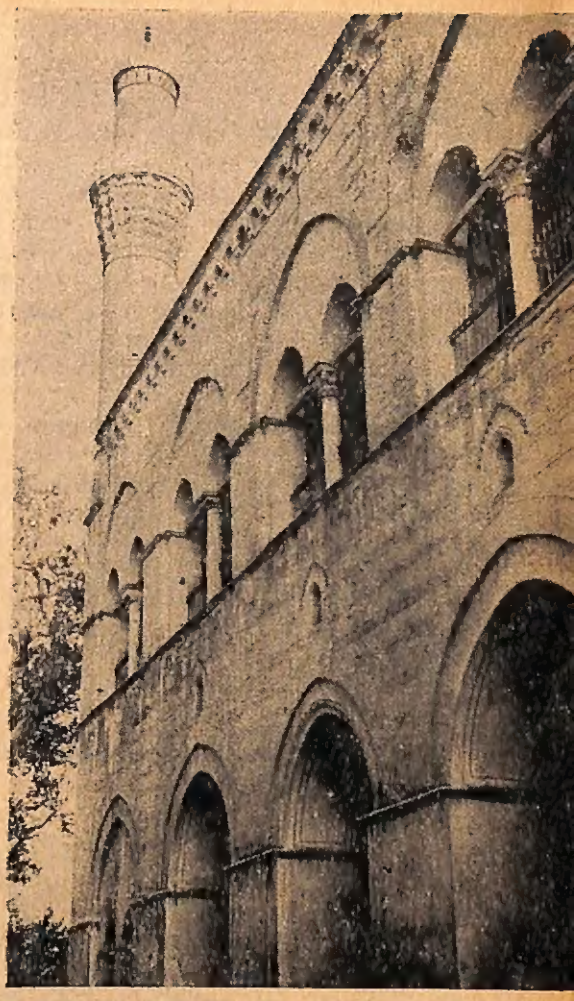

Murat Hüdavendigârın Çekirge'de yaptırdığı kendi ismini taşıyan cami ve medresesi..

da, Arapça olanlar teşkil ediyordu.

İstanbul medreseleri için yapılmış olan bu dereceler aynı zamanda Edirne ve Bursaya da câri idi. Fakat İstanbuldaki müderrisler öğretim mesleğini bırakarak kadılığa geçmeyi arzuladıkları zaman, daima daha yüksek derecelere tayin ediliyordu. Bu durumu, İstanbul medreselerinin diğerlerine olan üstünlüğünün bir delili olarak kabul edebiliriz.

Osmanlı hükümdarları ve ileri gelen devlet adamları, yaptırdıkları camilerin yanı sıra çeşitli medreseler inşa ettirerek Türk mimarisi ile kültürünün ilerlemesine büyük ölçüde hizmet etmişlerdir.

Bundan başka İslâm dininin icabı olarak, umuma mahsus ve halkın aydınlatılmasını temin için cuma günleri camilerde vaaz verilirdi. Bunları, halka

mahsus dersler olarak kabul edebiliriz.

Eski İstanbul uleması arasında camilerde halka ders vermek, medreselerde talebeye ders vermekten çok üstün bir ilmî ehliyet bilinirdi. Zira bunun için de çok derin ve geniş bilgi sahibi olmak gerekirdi; camide ders veren ulemânın resmî ünvanı Dersiâm idi (5).

Fakat medreseler ile camilerde verilen dersler arasında gayet tabiî farklar bulunuyordu. Bir kere medreselerde dersler belli bir programa göre verilir, derslere de oranın talebesinden başka kimse devam edemezdi. Cami dersleri ise aynı zamanda bir serbest kürsü idi. Bundan başka camide ders vermek de çetin bir işti, zirâ bir dersiâmın karşısında, okuttuğu derste kendisinden üstün bilgi sahibi kimseler bulunabilirdi. Medresede ders esnasında hocaya sual sorulmaz, takrîri dinlenir, müşküller için kendisine sonra müracaat edilir, o da dilediği zaman cevap verirdi. Cami derslerinde ise, konudan dışarı çıkmamak şartı ile hoca sual yağmuruna tutulur, âdeta imtihan edilirdi (6).

Zamanla bu vaazlar halkı aydınlatmak niteliğinden uzaklaşarak birbirine zıt düşüncedeki şahısların tartışmasına sebep olmuştur. Meselâ On Sekizinci Yüzyılda Kadızadeler zümresi tarikat mensupları aleyhinde suçlamalarda bulunmuşlar, tarikat şeyhleri de buna karşılık olarak vaaz vermişlerdir.

(5) **Reşat Ekrem Koçu, Dersvekili "İstanbul Ansiklopedisi" İstanbul 1966, c. 8, s. 4490.**

(6) **Reşat Ekrem Koçu, Cami dersleri "İstanbul Ansiklopedisi" İstanbul 1963, c. 6, s. 3356.**

BASIN
İLÂN KURUMU

YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLÂMLARINIZ İÇİN
HİZMETİNİZDEDİR.

Genel Müdürlük :
Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01
Telgraf adresi : BASINKURUMU

(Basım : 16347)

Tarih — 272

Dış Ticaret ve Her Çeşit Banka İşlerinizde:

EMNİYET - BİLGİ ve SÜRAT

İthalat ve ihracat muameleleriniz için Akbank dünyanın her tarafında en muteber bankalarla iş birliği yapmakta ve yüzlerce muhabir çalıştırmaktadır. Her çeşit ticari banka muameleniz AKBANK IBM Elektronik makinalarında emniyetle sonuçlandırılmaktadır.

AKREDİTİF - KAMBİYO VE HER ÇEŞİT TİCARİ MUAMELE İÇİN AKBANK'I TERCİH EDİNİZ

AKBANK

Tarih — 273

(20 Lira + 100 Liralık tasarruf bonosu) veya (80) Liraya 12 mükemmel tarihî eser

1 — **Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.**

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber' de Türk Cengi.

3 — **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.**

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — **İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.**

6 — **Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.**

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.**

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.**

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — **Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.**

(20 lira + 100 liralık tasarruf bonosu) veya (80) lira gönderenlere 12 kitap derhal takdim edilir. Müracaat adresi: Tarih Yayınları, Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

Tarih — 274

HER MEVSİMDE

SİZE

Akfil

YAKIŞIR